ئەڕا چە جەمگەی یارسان هەوەجە وە سیاسەت دێرێت؟

خوەندنەوەییێک ئەڕا زەرورەت سیاسەت لە جەمگەی یارسان وە ویانک چیین وەرەو هەفتمین کونگرەی سازمان دموکراتیک یارسان (سدی) لە ساڵ ئاینده

نوویسەر: هژمەت خوسرەوی
2025-11-16
Linköping

فرە جار لە کاناڵگەل جوراجوور شایەت ئەوەیمن ک بازە کەس و لاینگەلێگ باس لەوە کەن ک مەردم یارسان هەوەجە وە سیاسەت نەیرن و لەیوا ئدئا کەن ک یارسان وە توویل تاریخ خوەی خاون دینێک بیەس وە ناو ((یاری)) . تەنانەت کەسانێک وە ناو نوخبەی یارسانی، یاری خەنە قاڵب تەسوف، عرفان و مەسەڵەی مەعنەویەت. خاران یارسان و لاینگەل ناسیونالیستی چ ئێرانی و چ کوردسانی تەقالا کەن ک لە ژێر ناو کوردایەتی و پان-ئێرانیستی ئی جەمگە بخەنە خزمەت هەدەفگەل قەیر دموکراتیک خوەیان.

لە لایێک تروە تەجروەگەل تاریخی نیشانی داگەس ک جەریانگەل پوپولیستی و ناسیونالیستی کوردی خسوسەن حزب دموکرات کوردسان ئێران (حدکا)، هوویچ ئێتوارێک لای زوورم مەردم یارسان نەیرێت و تەنانەت فرە ساڵە کارتە سیاسیەکانێ لە ئقلیم یارسان سزیاگەس. یەکیک لە دەلیل ئی کاریچە ئەوەسە ک مەردم یارسان هوویچ وەخت ئەو کارەساتە لە یاد ناوەن ک وەخت خوەی وە سەر ((جونبش مقاومەت جامەی ئەهل هەق)) و یارەکانێ هاتگەس. جوور سەنەتێک جێ ئێتوار لە ئاخر ئی بابەتە دەق قسەکان زنەیاد ماموو ((پایەر عەزیزی)) لە سەر سیاسەت حدکا وە نسبەت جونبش و یارەکانێ دانریەت. شایەت بەشێک لە دەلیل موتەلاشی بین جونبش هەڵەوگەردیەت ئەڕا لای کەسانێک ک تا دویەکە جوور مزوویر لە ناو حدکا لەپلان لە ناوبردن جونبش و تادید کردن یارەکانێ بەشدار کردیان و ئەلانیچ لە وەخت کووچ دومایی ماموو پایەر، بێ ئەوەیکە شەهامەت ئەوە داشتووین ک داوای بەخشین لە یارەکان جونبش و مەردم یارسان بکەن، ئەڕا تەبلیقات سیاسی وە شکڵ دووڕویانە قسە و باس لە سەر ناوبریاگ پێشکەش کەن.

ئیمە جوور نەسڵ ئەلان جەمگەی یارسان لە شوون ڕەسینمان وە بلوغ سیاسی یا خودئاگاهی سیاسی و هەرلەیوا ناسین هوویەت یارسانی توانیمن وە یەقینوە خالوو مامەنەزەرەکان و ماموو پایەرەکان دڵنیا بکەیمن ک دی ئمکان نەیرێت بیلیمن ک حزبێک ناوچەگەرا و سوونی-مەحوەر بتوانێت لە ئقلیم یارسان یا جوقرافیایی سیاسیی یارسان جوور زەمان بەموو وە پشتیوانی موخابرات عەراق سازمان یارسانی تەرف و تووینا بکەیت و یارەکانێ وەل مەرگا تادید بکەیت. خسوسەن خانەوادەی خاڵوو مامەنەزەر نووری بایەس هیچ شک و گومانێک نەیاشتووین ک ڕووژێک تێت هەر جوور مەحاکەمەی (ئایشمەن لە ئوشەلیم) قاتڵەکان خاڵوو مەمەنەزەر ک ئەندام ڕەسمی حدکا ن لە دادگاییێک مەدەنی وە پشتیوانی وەکیلگەل یارسانی مەحاکەمە بکریەن.
من جوور یارێک و خزمەتکارێک لە جەمگەی یارسان وە چەوێک ڕخنەگرانەوە نوڕمە سابقەی سیاسی خوەم لە بەین ساڵگەل١٩٩٠ میلادی تا ١٩٩٨. هەڵبەت دەلیل پەیوەس بین من وە حدکا هەڵەوگەردیەت ئەڕا لای حەماقەت و لە خواربین دانایی سیاسی و ناموبینم وەل جەمگەی داڵک. بێگوومان ئەگەر ئەو دەور و زەمانە سازمانێک یارسانی بیاتا یا شناخت لە سەر جەمگەی یارسان بیاشتایم فرە زامەت بی ک بەشێک لە جەوانیی خوەم ئەڕا حزبێک مەسرەف بکەم ک وە ناو ئدئای دموکرات بین کەیت وەلێ لە کردارا دژ وە ئەرزشگەل دموکراتیکە ک هەڵبەت لەی بابەتە دەرووچ ئەوە نیە ک شیکاریی ئەڕای بکەیمن. هەر جوورێک بووت نوویسەر ئی بابەتە لە ساڵ ١٩٩٨ وە شکڵ ڕەسمی واز لە حدکا هاوردگەس و موبارزە ئەڕا جەمگەی یارسان لە سەر بنەوای (یاری چوار چێوەن باوەڕی وەجا، پاکی و ڕاستی نیستی و ڕەدا) دەسوەپێکردگەس.

هەر چەن وە خوەشیوە یاران جەم سیاسیی یاری لە ٥٠ ساڵ وەرین و لە ژێر گاریگەریی فەلسەفەی ١٢٠٠ ساڵ لە پاوەگەزدان ڕابەرەگەل تاریخی خوەیان وارد سانەی سیاسی بینەس، وەلێ وە دەلیلگەل جوراوجوور یاران نەتوانستنەس ئەو جورێکە شایستەی جەمگەی یارسان بووت، ئسفادە لە سیاسەت جوور هوونەر ساماندەهی جەمگە بکەن. نەتیجەی نزیک وە نیم قەڕن لە موبارزەی یارسان خروجیەکەی لە شوون ڕمیان جونبش بیەس وە سازمان دموکراتیک یارسان ((سدی)) ک گەرد تەمام گرفتگەل تکنیکی، فکریی و تەشکیلاتی، توانستگەس وە شکڵێک مودڕن سیاسەت یارسانی مودیریەت بکەیت.

نوویسەر ئی بابەتە تەلاقا کەیت ک وە ویانک کونگرەی ئایندەی سدی ((کونگرەی ٧)) ک قەرارە ساڵ ئایندە وەڕێوە چووت، وە نوویسان یە زەنجیرە مەقاڵە لە زەمینەی سیاسەت، وەزیفەی خوەی جوور ئەندام ئفتخاریی سدی و هەر لەیوا جوور خزمەتکارێک یارسانی ئەنجام بیەیت. گەورەترین هەدەف ئی کاریچە ئەڕا ئەوەسە ک یاران چەوو و گووشیان خاستر واز بکەن و من هەر چەن ئدئای ئەوە نەیریم ک نوخبەیێک سیاسی یا ئاکادیمیک بووم، وەلێ ناتوانم وەرانوەر وە چارەنوویس جەمگەی یارسان خەمسارد و بێ لایەن بووم. من باوەڕ دێرم ک یارسان، جەمگەیێک سیاسییە ک لە درێژەی ئی بابەتە وە پشت بەسان وە فاکتە و لایەنگەل تئوریتیک مەسەڵەکە والاوێژ کەیمن.
شایەت ئیسە ئی سوئاڵە دورس بووت ک سیاسەت باسێک قەدیمیە و تاریخەکەی هەڵەوگەردیەت ئەڕا سەردەم دەوڵەت- شارەکان یوونان باستان و ئی کلیل واژە چە ئسفادەیێک ئەڕا مەردم یارسان لە قەڕن بیست و یکم و دەورەی پوست- مودڕن دێرێت؟
یا شایەت ئی سوئاڵە لای یاران دورس بووت ک ئەگەر ئی بابەتە وە ویانک کونگرەی ٧ سدی نویساس ئەڕا چە یەکمین بابەت لە سەر خود سدی نانویسیەت؟
ئەڕا جواو سوئاڵگەل بان توانیم بوویشیم ک لە ئدامەی ئی بابەتە وە قوویلی باس لە زەرورەت سیاسەت ئەڕا جەمگەی یارسان کەیمن و هەر لەیوا ئیمە وەرجە ئەوەیکە باس لە سازمان سیاسی بکەیمن بایەس باس لە خود سیاسەت بکەیمن، چویکە هەر ئەو جورێکە لە بان باسکردیمن لەوەر نەوین سیاسەتێگ یارسان-مەحوەر و لە خواربین دانایی سیاسیی یاران زەربگەل تاریخییێک خواردیمەس. ئەلان هەر چەن شەرایەت سیاسی جەمگەی یارسان وەل نزیک وە ٤٥ ساڵ لەیەوەر فرە تەوفیر دێرێت، وەلێ هەمراێ مەسیر دویرو درێژێک بایەس بوڕیمن تا بڕەسیمن وە جوورێک لە دانایی سیاسی وە شکڵ نسبی. ئەڕا حالیبین لە سیاسەت جوور هوونەر سازماندەهیی جەمگە بایەس وە شکڵێک تئوریتیک لە سیاسەت نزیک بیمنوە و وە پێچەوانەی بازەکەسێک سیاسەت وە چشتێگ گەن یا ئامڵێک ئەڕا خەڵەتانن یا تەنیا وەدەسهاوردن قودرەت سیاسی تەفسیر نەکەیمن. لە درێژەی ئی بابەتە هەم باس لە یارسان جوور جەمگەیێک سیاسی کەیمن و هەم سیاسەت جوور تەنیا ئامڵ ئەڕا پاراستن کەرامەت ئی جەمگە کەفێتە وەرباس.

ئەڕا چە سیاسەت؟
فرە جار لە بەین خوەمانا ژنەفیمن ک بازە کەسێک هوویشن سیاسەت داڵک و باوک نەیرێت یا سیاسەت گەنە و بووتە بایس ناکووکی لە بەین ئنسانەکان یا بڕێک وە ناو مینەوان و نوخبەی یارسانی هوویشن ناوت مەسەلەی یارسان وەل سیاسەت و قودرەتا هامێتە بکریەت. ئی بابەتە توایت لە لاییێک ئدئا و ئستلال خام ئەو کەسگەلە وە چاڵش بکیشێت وە لایک تروە وە پشتیوانی تئوری شکڵێک تر لە سیاسەت نیشان موخاتبەکانێ بیەیت.
سیاسەت وەو مانا نیە ک ئایەم هەر چێک بتوایێت هەتمەن وە ئاسانی وەپێ بڕەسێت. ئەگەر چشتێک لەیوا ئمکان بیاشتا دی ئەلان هەوەجە نەکرد ک ئیمە باس لە زەرورەت سیاسەت ئەڕا جەمگەی یارسان بکەیمن.
تەجروەگەل تاریخی نیشانی داگەس ک ئایەم ناتوانێت هەرچێک بتوایێت وەپێ بێریەت وەلێ ئنسانەکان ئەڕا ڕەسین وە مافگەل خوەیان بایەس ڕقابەت، پاوەگەزدان، سازش و تەنانەت ئەگەر هەوەجە بووت ئەڕا پاراستن کەرامەت خوەیان بجەنگیەن. ئەڕا ڕەسین وە مافەکانمان هەوەجە وە پێشخستن زوان یا دیسکورسێک دێریمن ک بتوانێت دەفا لە مافەکانمان بکەیت و هەرلەیوا جواو داشتوویت ئەڕا ئدئاکان لایەن وەرانوەر. ئیە تەنیا تەمام داستان سیاسەت نیە، بەڵکەم سیاسەت خولاسە بیەسوە لە سوئاڵگەلێک بنەڕەتی جوور ئەوەیکە هەر کەس و لایەنێک بایەس چەنێک بەش داشتووین لە کەیکێک سیاسی و کەی و چ جووریی بایەس ئی مەسەڵە بقومێت؟ یا ئەسڵەن مشارەکەت و فرەڕەنگی چەنێک کاریگەریی لە سەر ئنسانەکان و خەیر گشتی (*Common Good* **) دێرێت؟**

ئەرەستوو(Aristotle) لە کەوتاو یەکم خوەی لە سەر سیاسەت (Politics, 1) ناوی ئی زوانە ناگەسە، زوان مەنافە یا مەسڵحەت ک لەی بەینە تاکەکان و گرووپەکان جەمگە بوون وە خاون زوان ئەرزشەکان جوور حقووق، ئازادی و ئەداڵەت ئشتمایی. مەفهووم سیاسەت و جەمگەی سیاسی هەڵەوگەردیەت ئەڕا دەوران یوونان باستان و بەیداخهەڵگر ئی مەیانە کەسێک نیە بێجگە لە ئەرەستوو ک لە ئدامەی ئی بابەتە وە قوویلی شیکاریی ئەڕای کەیمن. ئەرەستوو باس لەوە کەیت ک ژیان سیاسی بنەڕەتی ترین جواوە ئەڕا دوارە ناسینەوەی خوەت یا ئاشتی وەل جەم سیاسیا وە شکڵ کولکتیڤ ک وە باوەڕ ئەرەستوو فەئالیەت سیاسی وە شکڵ جەم فرە خاسترە تا فەئالیەت تاکەکەسی.

لە سیاسەتا سوئاڵگەل بنەڕەتی دورس بوون جوور ئەوەیکە کی بایەس حوکمڕانی بکەیت؟ حوکمڕانەکان بایەس خاون چ خسوسیاتگەلێگ بوون؟ حوکمڕان بایەس چ جووریی بووت وە خاون ئتوار سیاسی؟

ئەڕا جواو وە سوئاڵگەل جێ ئاماژە توانیمن وە شکڵێک سادە بوویشیمین ک سیاسەت هەوەجەس، چویکە نەک تەنیا یەی شەرت و مەرج بنەڕەتییە ئەڕا ژیان لە ناو جەم سیاسی، بەڵکەم ئنسانەکان وەل یەکا هاوڕا نیەن لە سەر چونیەتی بەشکردن قودرەت و دورسکردن ژیانێک بەختەوەرانە یا لە سەر مەسەلەی خەیر گێشتی. پەس ئنسانەکان بایەس چە بکەن؟ ئایا جوور نموونە فەرد یارسانی بایەس خەمسارد و بێتەفاوەت بووت وەرانوەر وە مافەکانێ یا بایەس ئەڕا جواودایین وە خواستەکانێ سازمان سیاسی هەڵوژنێت؟

سیاسەت(Politics) یانێ چە؟

لای ئەرەستوو، سیاسەت یانێ هوونەر ساماندەهی جەمگە ک ئەو ناوی نەیتە (Master Science). مەیزوور ئەرەستوو ئەوەسە ک سیاسەت چشتێک نیە بێجگە لە یە فەئالیەت ئشتمایی ک لە ناویا ئنسانەکان تەقالا کەن ژیان خوەیان خاستر بکەن و بڕەسن و جەمگەیێگ بەختەوەر. سیاسەت وە پێچەوانەی بازە کەسێک ک خەراو لە لێ حالی بینەس و هوویشن تەنیا کار کەسانێکە ک سەواد سیاسی دێرن یا کارناس علوم سیاسیین، وە باوەڕ ئەرەستوو سیاسەت علم نیە، بەڵکەم فەئالیەتێک ئشتماییە ک گشت کەسێک لە خوەی گرێت. هەرلەیوا ئەرەستوو جەخت لە سەر ئەو ڕاسییە کەیتوە ک سیاسەت هەمیشە جوورێک لە دیالووگە(Dialogue) و هەرگز وە مانای مونولوگ(Monologue) نیە.

تاکێک یا شەخسیەتێک ئەدەبی جوور ڕابینسون کروز یا کروسو (Robinson Crusoe)، بەرهەم دانیەل دفوو (Daniel Defoe) شایەت بتوانێت ئقتسادێک سادە پێشبخەیت و هوونەر و ئەدەبیات تەولید بکەیت، وەلێ ئەو وە تەنیایی لە یە جەزیرە نە توانێت کاریگەریی فرەێگ لە سەر سیاسەت داشتوویت و نە جەمگەی سیاسی دورس بکەیت. ئەما وەختێک کاراکتریێک تر وە ناو جمە (Friday) وارد جەزیرەکە بووت دی جوورێک لە گفتگوو و بازشناسی وە قەوڵ هگل دورس بووت. ئی گفتگوو چەن گفتارییە لە نەتیجەیا بووت وە بایس دورس کردن جەمگەی سیاسی لە تەقابل وەل کەسەکان ترا نەک لە خەڵوەتییا. بازە کەسێک یارسانی وە ژەنین تەمووبرە لە جەمخانە یا وە نەزر و نیاز ناتوانن جەمگەی سیاسی دورس بکەن، چویکە ئی کارە هەم فاقد تفکر ئەقلانیە و هەم کەفێتە چوارچوو کارێک مەعنەویی، عرفانی و تەسەوفی.

وە باوەڕ ئەرەستوو سیاسەت تەنیا زەمانێک مانا دێرێت ک ئنسانەکان وە شکڵ کولکتیڤ و جوور یەی ئەمر یا فەئالیەت ئشتمایی ئەنجامی بیەن.

ئەرەستوو قسەیێک مەیشوور لە سەر سیاسەت دێرێت ک هوویشێت:

" *Man is by nature a political animal*".

وەداخوە فرە جار موتەرجمەکان لەیوا مەیزوور ئەرەستوو تەرجمە کردنەس ک ئنسان سرفەن حەیوانێک سیاسییە، وەلێ لە ڕاسییا مەیزوور ئەسڵی ئەرەستوو ئەوەسە ک ئنسان مەجوودێک تەبیعیە ک توانێت لە ناو جەمگەی سیاسی (دەوڵەت -شارەکان) ئەو وەخت یوونان باستان ژیان بکەیت. هەر چەن ژن، بەردەکان و کەسگەل فەیر یوونانی ئەو وەختە هەق بەشداریی لە دەوڵەت- شارەکان یوونان نەیاشتنەس، وەلێ ئەرەستوو باوەڕ دێرێت ک کەسێک توانێت سیاسی بووت ک هەم خاون تفکر ئەقڵانی بووت و

هەم خاون لوگووس(Logos) وە مانای نوتق ، گفتمان یا کەلام. وە مانایێک تر، ئنسان سیاسی لە نوورین ئەرەستوو ئەو کەسەسە ک بتوانێت نەهاد دامەزرنێت جوور پارلمان ئەلان یا بتوانێت موئسسە (Institution) دورس بکەیت.
وە مانایێک تر، ئەرەستوو یایمان دەیت ک ئنسان وە شکڵ تەبیعی مەوجودێک ئشتمایی و ئەقڵانییە یا حەیوانێک سیاسییە وەو مانا ک تەبیعەتی حوکم کەیت ک وە شکڵێک ئشتمایی لە ناو جەمگەیێک سیاسی یا وە مانا لاتینیەکەی لە ناو (*Polis*) ژیان بکەیت.

لای ئەرەستوو ئنسان مەوجوودێک ئشتماییە و بایەس خاون فەئالیەت سیاسی بووت و سیاسەت لای ئەو تەنیا لە موحیت جەم و وە شکڵ فرەرەنگی یا (Pluralism) مانا دێرێت. لە ناو جەم سیاسی ئنسانەکان بایەس یەکتر قەبوول بکەن و وەل یەکا گفتگوو بکەن.وە قەوڵ ئەرەستوو سیاسەت هوونەر ساماندەهی جەمگەس و وەرجە هەر چشتێک یەی کنش یا فەئالیەت ئشتماییە.پەس ئی فەئالیەتە پەیوەسە وە تەمام ئنسانەکانە نە تەنیا نوخبەکان، کارناسگەل سیاسی و سیاسەتمەدارەکان. هەڵبەت هوویچ وەخت ناتوانیمن ئەو هەقیقەتە ئنکار بکەیمن ک لە دەورەی مودرن سیاسەت رشتەیێک علمی و ئاکادیمیکە، وەلێ ئیە وەو مانا نیە ک سیاسەت تەنیا کار ئاکادیمیسیونەکانە بەڵکەم سیاسەت شامڵ تەمام ئنسانەکان بووت ک لە بەش جەمگەی سیاسی فرەتر باس لە سەری کەیمن.

سیاسەت لە نوورین هانا ئارنت
هانا ئارنت (Hannah Arendt) کاریگەری فرەیێک لە فەلسەفەی هایدگر و دوو جەریان اگزیستانسیالیزم و هەرلەیوا فەلسەفەی کەلاسیک یوونان وەرگرتگەس. ئارنت وەخاتر کارەساتگەل جەنگ جەهانیی دوویم، ئاوارەبین ئنسانگەل مەدەنی لە ژێر ناو مەهاجر، ترس و مەرگ، ئحساسێک نوستالوژیکی وەرانوەر وە جەهان داشت . هاوزەمان ژیان ئازادانە و کولکتیڤ لە ناو دەوڵەت-شارەکان یوونان باستان گەرد تەمام کەموکورییەکانی، کاریگەری فرەیک لە سەر ئارنت هیشتە جێ.
ئارنت ئەرا جاوادان وە دەلیگەل کارەساتەکان، دەسکرد وە خەسارناسی لە سەر شارسانیەت قەرب و ناوبریاگ وە رەخنەگرتن لە لیبرالیزم و جەهان قەرب وە دویای جەهانێکا گەردیا ک ئنسانەکان بتوانن وە شکڵ ئازاد و پراکتیکی لە کو یا جەمێک وە ناو ئاگورا (Agora) وەل یەکا لە سەر سیاسەت گفتگوو بکەن. لە ئایندەیا تەقالا کەیمن ک وە قوویلی بچیمنە سەر فەلسەفەی سیاسی ئارنت، وەلێ لەی بابەتە ئەرا ئەوەیکە لایەن تئوریتیک باسەکەمان بوەیمنە بان، تەقالا کەیمن ک نوورین ئارنت لە سەر سیاسەت و ئازادی وە کوڵی باس بکەیمن.

ئارنت ها لە سەر ئەو باوەرە ئەگەر ئنسانێک نەتوانێت وەل ئنسانەکان ترا بژیەت، وەلیانا قسە بکەیت و فەئاڵیەت ئەمەڵ نەیاشتوویت دی ئەو ئنسانە کەفتگەسە دەیشت جەمگە. سیاسەت وە جوورێگ تر گوزارش لە ئاکووکی و هاوباریی لە بەین ئنسانەکان کەیت. ئارنت باس لەوە کەیت ک ئنسانەکان ئەرا ئەوەیکە بتوانن لە سەر ئاڵووگورەکان کاریگەری داشتووین بایەس وە شکڵ دەسەجەمی وارد مەیان سیاسەت بوون. لای ئارنت سیاسەت موهمترین ئەمەڵ یا کردار ئنسانییە. پەس هەر ئەو جوورە لە بان باسکردیمن ئەرا ئەوەیکە نەکەفیتە دەیشت جەمگە، بایەس وارد فەئالیەت سیاسی بیت.

لای ئارنت ئەمەڵ یا کردار پەیوەندیێک موستەقیم وەل سیاسەتا دێرێت و لاوردن کەلەمەی ئەمەڵ لە پاڵ سیاسەت بووتە بایس ئەوەیکە مانای ئارنتی خوەی لە دەس بیەیت. ئەمەڵ سیاسی ئارنتی فەئالیەتێکە ک تەنیا لە جەم گشتی یا هەمان ئاگورا ئەنجام دریەت، شوونێک ک ئنسانەکان توانن ئازادانە و بێ سانسوور برەسن وە ئساڵەت ئەمەڵ سیاسی و ئەمەڵ یا کردار بەرزترین جوور فەئالیەت ئنسانییە ک ئایەم لەو رێوە رەسێت وە هوویەت واقەعی خوەی. وە قەوڵ ئارنت، ئیمە گوفتار و کردار وجود خوەمان وارد جەهان بەشەری کەیمن و رەسینمان وە شوونێک نوو وە مانای دواره لە داڵک بینمان. ئنسانەکانەکان خوازیار جاودانەگی یا مانەوەن و ئەرا رەسین وەی هەدەفە بایەس گوفتار و کردار هوویەت خوەمان سابت بکەیمن و سیاسەت وە مانای ئارنتی لەی شوونوە وارد سەر سەکوو سیاسی بووت. ئارنت هوویشێت ک تەنیا سیاسەتە ک وە ئنسانەکان یایی دەیت ک چ جووریی بتوانن وە چشتگەل شکودار برەسن.

له لایک تروه، ئارنت له ڕەساڵەی خوەی له سەر ئازادی ئی مەفهوومه وەو جورێکه له فەلسەفەی سیاسیی قەرب هاتگەس وە چاڵش کیشێت و ناوبریاگ ها له سەر ئەو باوەڕە ک ئازادی له جەهان لیبرالیزم فاقد هەر جووره ئەمەڵێک سیاسییه. ڕەخنەی ئارنت له سەر مەفهووم ئازادی له لیبرالیزم قەربی ئەوەسه ک هوویشێت ئازادییک ک ئەوان ئەڕا فەردەکان تاریفی کەن له ڕاسییا دایین قودرەت وە دەسلاتدارەکانه. وە مانایێک تر سەندن ئرادەی ئازاد له فەردێک له ژێر ناو جێوەجکردن خواستەکان فەرد و ماروم کردنۍ له فەزاری گشتی یا هەمان ئاگورا یا جەم سیاسی وە ویانک نمایندەگیی سیاسی. ئارنت تەوفیر دانەیت له بەین ئازادی مەنفی و ئازادی موسبەت. وە مانایێک ئارنتی ئازادی مەنفی، ئازادی قوتاربین له دەس دەسڵاته، وەلێ ئازادی موسبەت ئمکان و توانایی بەشداریی و ڕەسینمان وە خودئاگاهی یا هەمان هوویەت نزیکتر کەیتوه. ئەڕا نموونه، فەردێک توانێت لزبین یا هموسکشوال بووت وەلێ ئیه هەمان ئازادی فەردییه. ئەی مەسەلەی ئازادی گشتی و خەیر گشتی یا وەزیفەگەل سیاسی و ئشتماییمان ئەڕا نموونه له جەم سیاسی یا هەمان ئاگورا چه وەسەری تێت؟

وە گشتی ئارنت ها له سەر ئەو باوەڕە ک ئازادی ڕاسکانی ئەوەسه ک فەردێک ئازاد بووت، چویکه ئازادی ئاشکاربین توانایی فەردێکه ک خاون ئرادەی ئازاده و تەنیا ڕازی ناوت ک تماشاچی بووت و فکر له مەنافەگەل شەخسیی خوەی بکەیتوه، بەڵکەم ئامادەس ئەڕا ڕەسین وە ئارمانگەل ئنسانی جوور جەمگەیێک جوور دەوڵەت-شارەکان یوونان یا هەمان (Polis) وە شکڵ پراکتیکی سیاسەت بکەیت. له بەستەڕێک لەیوا ئارنت ئەمەڵ یا کردار وەل سیاسەت، پلورالیزم و ئازادی بەسێته یەکوه و تەقالا کەیت ک له ژێر کاریگەریی یوونان کەڵاسیک له ڕەنجگەل جەهان ئاشویتس(Auschwitz) بەرهەم تکنولوژیی مودڕن گوزەر بکەیت و جەم گشتی سەرلەنوو زنێک بکەیتوه.

جوورەکان سیاسەت:

جێ باسه ک سیاسەت چەن بەش تر له خوەی گرێت ئەڕا نموونه سیاسەت جوور هوونەر حوکمڕانی یا وەڕێوەبردن حوکمەت، سیاسەت جوور کاروبار گشتی، سیاسەت جوور سازش و کوودەنگی و هەرلەیوا سیاسەت جوور قودرەت و بەشکردن سەرچەوەکان. ئی بەشگەله وەخاتر ئەوەیکه بابەتەکه درێژ نەوتوه، هیلیمیان ئەڕا باسگەل ئایندەمان.

جەمگەی سیاسی له نووڕین ئەرەستوو

لای ئەرەستوو جەمگەی سیاسی یا (Polis) واحدێک تەبیعی و بنەڕەتییه ک ئەڕا ئەوه دانریاگەس ک ئەندامەکانۍ ژیانێک بەختەوەرانه ، شایسته و خودموختار داشتووین. جەمگەی سیاسی له نووڕین ئەرەستوو، جەمگەیێک نیه ئەڕا ئەنجامدان تاوان یا خشونەت یا ئەڕا مبادلات ئقتسادی و مەسڵەحەتگەرایی تاکەکەسی، بەڵکەم جەمێک له خانەوادەکان و ئاواییەکان له بەرزترین ئاست یەکگرتنەس ئەڕا ڕەسین وە فەزیلەت (Virtue) و خوەشبەختی شاروەندەکانۍ. دەوڵەت له نووڕین ئەرەستوو بەرزترین ئورگان حوکمڕانییه ک پێکهاتگەس له خانەوادەکان، ئاواییەکان ک نەهادەکانۍ له سەر بنەوای ئنسانیەت و لوگوس(Logos) یا ماهرەت کەلام یا سوخەنوەریی دامەزریاگەس. له جەمێک لەیوا ئنسانەکان وە پشتیوانی دیسکورس زوان توانن تەشخیس بیەن ک کار ئادڵانه یا نائادلانه کامەس و یا چە وە مەسڵەحەت جەمە یا چ کارێک توانێت زەربه له یەکگرتن جەم بیەیت.

ئەرەستوو جەمگەی سیاسی جوور مەرکەزێک ئەڕا مەشارکەت وە هەدەف ڕەسین وە خەیر گشتی (Common good) زانێت، مەرکەزێک ک بتوانێت وە پەیڕەویی کردن له سیاسەتێک ئخلاقی، فەزیلەت ئەڕا شاروەندەکانۍ داپین بکەیت.

ئەرەستوو جەخت له سەر ئەو ڕاسییه کەیتوه ک گەورەترین وەزیفەی دەوڵەت ئەوەسه ک کردارێک شایسته له خوەی نیشان بیەیت و هەمیچ ژیانێک شکوومەندانه ئەڕا شاروەندەکانۍ داپین بکەیت. وە باوەڕ ناوبریاگ، بێتەرین ڕەژیم سیاسی ئەو ڕەژیمەسه ک شاروەندەکانۍ له کاروبارگەل سیاسی بەشدارن و خود دەوڵەت جوور بەرزترین نەهاد حوکمڕانی بووت وە ئاملێک بنەڕەتی ئەڕا خەیر گشتی. له لایک تروه ئەرەستوو وە پیمان هوویشێت ک بنەڕەت دەوڵەت یا نزامێک دموکراتیک ئازادییه.

ئەرەستوو لە کەتاو سیاسەت خوەیا باس لەوە کەیت ک ئنسانەکان لە دەور یەکتر جەم بوون ئەڕا تەشکیل دان خانەوادە، خانەوادەکان وەل یەکا ئاوایییەکان دامەزرنن و ئاوایییەکان دەس ئاخر شارەکان دورس کەن. ناوبریاگ هەر لەیوا باس لەوە کەیت ک مەیزوور لە ژیان لە ناو جەمگەی سیاسی، ڕەسین وە ژیانێک شایستەس. ئەو دەوڵەت- شارەکان جوور نموونەیێک لە ساماندەهی سیاسی تێرێتوە ک هەدەفیان ژیانێک خاس و شایستەس.ژیان لە ناو جەمگە واتادارە جوور دەوڵەت-شارەکان و هەر ئیە بووتە بایس ئەوەیکە ک وە قەوڵ ئەرەستوو ناو خوەمان بنەیمە ئنسان.

لە نەتیجەیا ئەرەستوو یایمان دەیت ک هەر کەسێک لە دەیشت جەمگەی سیاسی (لەی کونتکستە دەوڵەت-شارەکان)، بژیەت یا یە جانەوەرە یا خوا. ئی مودڵ ئەرەستووە ڕەسنێتەمانە ئەو شوونە ک ئنسان وە شکڵ تەبیعی حەیوانێیک سیاسییە ک هەم ئەقڵانی فکر کەیتوە وە هەم خاون نتقە و هەمیچ مەوجوودێک ئشتماییە ک تەنیا لە ناو جەمگەی سیاسی توانێت خاون ئی خسوسیاتگەلە بووت. ئەرەستوو یایمان دەیت ک ئنسان خاون جوورێک لە قابلیەت ئشتماییە ک توانایی ئەوە دێرێت جەم ئشتمایی تەشکیل بیەیت. ناوبریاگ تەوفیر بەین ئنسانەکان و حەیوانەکان یا گیانلەوەرەکان لەوەیا دوینێت ک وەوەکان یا گاکان تەبیعەتیان لەیواس ک لەوەر بێزاریی یا جوور گەلە بژیەن یا موستەمرە بن، وەلێ ئنسانەکان وە شکڵ تەبیعی مەوجودگەل ئشتماییین. ئەڕا نموونە ئنسانێک توانێت وە شێوەیێک ئەقڵانی تەشخیس بیەیت ک یەی گورگ چ شکڵییە یا خاون چ سفاتێکە.

جەمگەی یارسان و سیاسەت

فەلسەفەی یاری وە توویل تاریخ خوەی پەیجوور هەقیقەت بیەس و نە داگیرکردن خود هەقیقەت. ئیە خوەی دەرخەر ئەو ڕاسییەسە ک یاری یەی فەلسەفەی سیاسییە تا دین و هەر ئیە یاری وەل مەسەلەی ئیدولوژی یا دین جێکەفتگ جوور دینگەل ئبراهیمی جیا کەیتوە. وە قەوڵ هگل فەلسەفەی سیاسی ئیدە یا ئەندیشەس لە سەر فەئالیەت سیاسی ئنسانەکان لە ناو جەمگە. ئەزنەو وە قەوڵ هگل فەلسەفەی سیاسی لە شوون شکڵگیریی جەمگەی سیاسی پەیا بووت، چویکە خوەی جوور ئیدە یا ئەندیشەیێک ئەڕا سازماندەهی جەمگە مارفی کەیت. پەس یاری جوور فەلسەفەیێک سیاسی ئەمەڵ کەیت ئەڕا سازماندەهی و ساماندەهی جەمگە یارسان، نەک جوور دین جێکەفتگ. فەلسەفەی سیاسی هەمیشە وە دویای هەقیقەتا گەردیەت و هوویچ وەخت ناتوانێت فەلسەفە داگیر بکەیت یا لە ناوی بوەێت. هەمان خسوسیاسەت لە ئاخێز ۱۲۰۰ سالەی یاری دوینیمن و هوویچ وەخت وە شوون ملکەچ بین وەرانوەر وە خواییێک، ئەمرێک موتڵەق یا مەرجەیێک دینی نەویەس.
ڕابەرگەل یاری ۱۲۰۰ساڵ وەرجە ئیسە وە پێشقەیەمی بالوویل دانا یەکمین تەقالای خوەیان ئەڕا کەشف هەقیقەت و ژیان لە ناو جەمگەی سیاسی وە قەوڵ ئەرەستوو دەسوەپێکردن ک خروجیەکەی بیە بایس ئەوەیکە لە دەوران سولتان سەهاک لە پەردیوەر بوون وە خاون نزام پیر و پادشاهی، بارگەگەل سیاسی و بیاوبەس ئشتمایی (Social Contract). لە بیاوبەس ئشتمایی یاری لەی دەورانە یاران لە سەر ئەرزشگەلێک جوور ئنسانمەداریی، ئخلاقمەداریی، ئەداڵەت ئشتمایی، سەروەریی سیاسی و هاوسانی بەین ژن و پیاگ لە تەمام بوارەکان ڕێککەفن. ئەڕا نموونە زوورم ڕابەرگەل یاری داڵکەکانیان شان وە شان ڕوڵەکانیان لە کاروبارگەل سیاسی و ئشتمایی لە ناو بارگە سیاسییەکان یا جەم سیاسیی یاری بەشداریی کردنەس. نوویسەر لەوەر ساختەکاریی و جعل مەرەمووەکان یاری وە هەوەجە نازانێت هوویچ بەندێک لە کەلام ئەڕا پشتیوانی ئی بابەتە وەکار بارێت. نوویسەر تەقالا کەیت ک جوور یە کارناس بوار علوم سیاسی و وە پشتیوانی ئەرەستوو و هانا ئارنت شیکاریی ئەڕا جەم سیاسیی یاری یا جەمگەی یارسان بکەیت.

هەر ئەو جوورێکە لە بان ئشارە کردم کەسێک جوور هگل وە پیمان نیشان دەیت ک فەلسەفەی سیاسی گەردیانە وە دویای سەرنەخ یا فەئالیەت سیاسی ئنسانەکان لە جەمگە و ئەرەستوو باس لەوە کەیت ک سیاسەت تەنیا لە ڕێ دیالووگ، لوگوس و تفکر ئەقڵانیوە ئمکان دێرێت. ئەگەر کەسێک دانا بووت توانێت وە ئلهام وەرگرتن لە قسەکان هگل و ئەرەستوو پەی وەو هەقیقەتە بوەیت ک رابەرگەل تاریخیی یاری وە جوورێک لە جوورەکان خاون برێک لەو خسوسیاتگەلە بینەس ئەڕا نموونە تەمام فەلسەفەی یاری گەردیان وە دویای هەقیقەت و ناسینەوەی خوەی بیەس لە ناو جەمگەیێک سیاسییا. زوورم کەلامەکان یاری وە شکڵ دیالووگن نەک مونولوگ و چشتێک وە ناو ئەمر موتڵەق و ملکەچکردن وەرانوەر وە خواییێک یا پیر و پەیغەمبەرێک وەل فەلسەفەی یارییا

یەکەو ناگرێت. یاری نەک دووچار موتڵەفگەرایی و ئیدولوژیی نەویەس، بەڵکەم هەمیشە ئاخێزێک ئازادیخواز و پرسیارکەر بیەس. هەمیشە وە دویای جەمگەی نیک و سەروەرییا گەردیاس. تەمام تەلاش یاری ئەڕا ڕەسین وە جەمگەی نیک یا خەیر گشتی بیەس لە سەر بنەوای ئنسانمەداریی و ئخلاقمەداریی. وەرجە ئەوەیکە دەورەی پوزەتیڤیزم سەر هەڵبیەیت، فەلسەفە شامڵ تەمام بەشەکان بیەس و وەپێ وەتنەس (علم الاجتماع) وەلێ لە دەورەی پوزەتیڤیزم فەلسەفەی سیاسی وە جوورێک کەمرەنگ بوتوە و بەشەکان لە یەک جیابونوە. ئیەیچە ئەوە وە پیمان هوویشێت ک فەلسەفەی یارییچ لەی قاعدە جیا نیە.
چشتێک ک لەی بەینە جوور خوەی ماگەسوە ئەوەسە ک سیاسەت یەی فەئالیەت ئشتماییە و کەسێک توانێت لەی گفتگوو ئشتماییە بەشداریی بکەیت ک دەم و زوان قسەکردن وە قەوڵ ئەرەستوو داشتوویت و سابتی بکەیت ک وەل یە گایا تەوفیر دێرێت.
پەس ئەگەر کەسێک خوەی وە یاری و ئەندامێک لە جەمگەی یارسان بزانێت بایەس وارد جەم یاران بووت و خاون فکر و ئیدە بووت نەک کورکورانە پەیڕەویی لە کەس یا لایەنێک بکەیت.
هەر ئەو جوورە لە بان باسکردیمن ڕابینسوون وە تاق تەنیا ناتوانێت جەمگەی سیاسی دورس بکەیت. ڕابینسوونەکان دەوران پوست-مودرن توانن بوون وە خاون موڵک و ماڵ، سامان، ماشین گرانقیمەت و بەرقی یا کاخ، وەلێ وە تەنیا ناتوانن جەمگەی سیاسی دورس بکەن، چویکە جەمگەیێک لەیوا لە نەتیجەی خەرەد جەمی و وە ئرادەی جەم دورس بووت. ئەڕا نموونە فەردێک یارسانی لە خەڵوەتی خوەییا وە تەمویرەژەنین و دوعا و نەزر و نیاز ناتوانێت جەمگەی سیاسی دورس بکەیت. ئیمەی یارسانی بایەس جارێک ئەڕا هەمیشە لە خەو هەڵسیمن و ئتراف وەی هەقیقەتە بکەین ک فەردێک یاری ناتوانێت لە ڕێ عرفان و تەسوفوە بڕەسێتە جەمگەی سیاسی چویکە عرفان، تەسوف یا مەعنەویەت چرنەت ئەڕا لای گفتوو یا دەردڵێک مەعنەویی و عرفانی وەل خوەت و خواگەل دەستکرد جوور دینگەل ئبراهیمی. ئی کارە شایەت لە بار دەروینیوە ئارامت بکەیتوە وەلێ ناتوانێت تو بکەیتە یارێک وریا و پرسیارکەر لە جەمگەی سسیاسی. چشتێک کە ئیمە لەیرە توایم ڕەوشنگەریی لە سەری بکەیمن دژایەتی وەل تەموویرە و نەزر و نیاز نیە، بەڵکەم باس ئەسڵی ئەوەسە ک کەسێک یارسانی بایەس وە ئلهام وەرگرتن لە تاریخ پڕ لە سەروەرییی خوەی بکەفێتە فکر ساماندەهی سیاسی و لە گێشتی موهمتر تەمرین مودیریەت سیاسی بکەیت نەک پەنابردن ئەڕا جەهل و خورافات.
کەرامەت جەمگەی یارسان ها لە خەتەرا و تەنیا سازمان سیاسی و یە مودیریەت دورس سیاسی توانێت لە شوون ڕمیان جمهووریی ئسلامیی ئێران، سکان کەشتی یارسان لە وەرانور مەوجگەل دەریا مەهەندسی بکەیت نەک تەمویرە و نەزر و نیاز. ئیە نە پروپاگەندەس و نە تئوری شایعە، بەڵکەم تەجروەگەل تاریخی و ڕوویداوەگەل قەڕن بیسم و وەچەکووشی دژ وە ئیزەدییەکان لە قەڕن بیست و یەکم ناچارمان کەیت ک لە تەمام بوارەکان خوەمان سازماندەهی بکەیمن. ئیزەدییەکان وە سوژدە بردن ئەڕا زیارەتگەی لالش ناتوانن وەرانوەر وە جەهادگەل ئسلامی سیاسی خوەیان قوتار بکەن. ئەوان ئەڕا نواگرتن لە ٧٣ مین جەهاد ئسلامی بایەس بوون وە خاون جەمگەی سیاسی و سازمان مەخسوس وە خوەیان.
وەختێک ئیمە وە پشتیوانی ئستدلال ئەرەستوو باس لەوە کەیمن ک سیاسەت جوورێک لە ساماندەهیی سیاسییە، مەیزوور دەقیقەن ئەوەسە ک سیاسەت جوورێک لە مودیریەتە. مودیریەتێک ک لە سەر بنەوای دیالووگ دامەزریاگەس نەک منولوگ یا تەک گفتاریی.ئیە گەورەترین تەوفیر بەین سیاسەت دموکراتیکە وەل سیاسەت قەیر دموکراتیک ک وە لایەن نزامگەل دیکتاتور و توتالیتەروە وەڕێوە چووت. جەمگەی سیاسی وەختێگ توانێت شکڵ بگرێت ک جوور ڕابینسوون و جمە گفتگوویێک زندە و ئاموزندە دورس بکەیمن. نوویسەر ئی بابەتە وە همەت چەن نەفەر وە یاران وەخت خوەی وە هەدەف بردن جەمگەی یارسان لە دەیشت وڵات وەرەو لای دیالووگ چەن گفتاریی و ڕەسین وە جەمگەیێیک سیاسی لە سەر بنەوای مودیریەت ئەقڵانی و علمی، تەقالای فرەێک کردیمن،وەلێ وەداخوە فرە دەوام نەهاورد. چارەنوویس ئیمە فرە وەل چارەنوویس ڕابینسوون وەرجە ڕەسین جمە ئەڕا جەزیرەکە تەوفیر داشت و تەمام کارەکانمان لە سەر بنەوای دیالووگ و مشویرەت ئەنجام دایمن، وەلێ وە چەن دەلیلێک ک لەی بابەتە هەووەجە وە باسکردن نەیرێت، دیالووگ نەڕەسی وە هەدەفەکانێ. وەلێ یەکمین فەرهەنگ دیالووگ لە سەر بنەوای ئەقڵانیەت، شەفافیەت و کار کولکتیڤ لە مودەتێک کوڵ لە ناو بەش بویچکێک لە یارسانیگەل دەیشت وڵات بێ وە ئەمر واقع.

ئیمە وەختێک باس لە جەمگەی سیاسیی یارسان کەیمن هەووەجە ناکەیت نە خوەمان وەل کەسا موقایسە بکەیمن و نە کار وە هوویچ حزب و لایەنێک سیاسی داشتوویمن. دەلیل ئی کاریچە ئەوەسە ک حەرەکەت سیاسیی یارسان جوور یەی زەرورەت تاریخی

شکڵ گرتگەس نەک لە ڤین فڵانە حزب کوردی یا ئێرانی. باس ئەسڵی ئیمە لە سەر واحدێک سیاسییە وە قەوڵ ئەرەستوو ک وە همەت یاران شکڵ گرتگەس، وەلێ ئەڕا ئەوەیکە بووتە ئەکتورێک ئەڕا ساماندەهی و مودیریەت سیاسی لە جوقرافیای سیاسیی یارسان هەوەجە وە مکانیزمێک تازە ئەڕا ڕەسین وەی هەدەفگەلە دێریمن.

ئەڕا ئەوەیکە فرە لە باسەکەمان دویر نەکەفیمنوە بایەس دوارە جەخت لە سەر زەرورەت سیاسەت بکەیمنوە. هەر ئەو جوورە باسکردیمن ئەڕا وە سیاسیکردن جەمگەی یارسان و دورسکردن فەرهەنگ سیاسی وە مانایێک تر، هەوەجە وە دوو موفهووم تر دێریمن جوور رویوەڕویی بین ڕابینسوون و جمە و هەر لەیوا مەفهووم هاوکاریی. هەر وەیخاترەسە ک ئیمە وەختێک باس لە ئەمر سیاسی کەیمن دێریمن هاوزەمان لە بارەی نواگرتن لە خشونەت یا کەمەوکردن خشونەت قسە کەیمن، چویکە هەر ئەو جوورە ئەرەستوو باس کەیت ئیمە ناتوانیمن جەمگەیێک سیاسی و ئازاد و بەختەوەر داشتوویمن ئەگەر نەتوانیمن نوا لە خشونەت بگریمن. ئیەیچە مانای ئەوەسە ک سیاسەت یا خشونەت تولید کەیت یا دژ خشونەتە. جەمگەی سیاسیی یارسان، سازمان سیاسی ئی جەمگە و نوخبە و یارەکانێ توانن وە ئلهام وەرگرتن لە فەلسەفەی ئنسان دوسی، ئنسانمەداریی و ئخلاقمەدارییی یاری لە جەهەت دامەزرانن جەمگەیێگ قانوون- مەحوەر و دویر لە خشونەت حەرەکەت بکەن.

وە قەوڵ هانا ئارنت لە شوونێک مەسەڵەی قودرەت سیاسی حاکمە، جوورێک لە هەماهەنگی یا فەئالیەت لە بەین ئنسانەکان دورس بووت. ئەڕا چە؟ چویکە ئەو ئنسانگەلە خاون یەی بیاوبەس ئشتمایین لە بەین خوەیانا و لەو ڕێوە توانن وە کونتروڵکردن خشونەت سیاسەت ئەقڵانی مودیریەت بکەن. ئیەیچە وەو ماناسە ک سیاسەت وە مانایک تر یانێ کونتروڵ خشونەت ک بێگومان فەلسەفەی یاری لەی بارەوە قسەی فرەیێک ئەڕا وەتن دێرێت ئەگەر فەئاڵگەل سیاسی یارسان بتوانن لە چوارچوو سدی و جەمگەی مەدەنی وە دورسی ئسفادە لە لێ بکەن. هەڵبەت ئی کارە وەختێک ئمکان دێریت ک هەر یارێک وە پلەی خوەیناسین یا خودئاگاهی سیاسی ڕەسویت. ئەڕا ڕەسین وەی پلە لە ئاگاهی هەوەجە وە ئاموزش یاران دێریمن ک لە درێژەی ئی بابەتە وە کوڵی شەوق خەیمنە سەرێ. هاوزەمان هەلوومەرج کاریگەریی لە سەر سیاسەت دێڕێت و ئیەیچە وەو ماناسە ک ئەگەر لازم بووت بایەس لە چوارچوو دەفاع مشروع و ئەڕا پاراستن کەرامەت جەمگەی یارسان پەنا بوەیمنە وەر خشوونەت.

لەیرە بایەس دوارە ئاماژە وە دوو مەسەلەی موهم بکەیمن و وە جوورێک تەقالا بکەیمن ک ئی مەسەلەگەلە وارد پەروەندی جەمگەی یارسان بکەیمن. یەکم ئستدلال ئەرەستووە ک هوویشێت ئنسان وە شکڵ تەبیعی حەیوانێیک سیاسییە، چویکە وە تاق تەنیا ناتوانێت لە دەیشت جەمگەی سیاسی ئدامە وە ژیان بیەیت. باس دویم ئەوەسە ک هانا ئارنت هوویشێت، سیاسەت موهمترین ئەمەڵ یا کردار ئنسانییە. لەیرە بایەس خاس گووش و چەوومان واز بکەیمن و بزانیمن مەیزوور ئەرەستوو و ئارنت لە سەر ئەهمیەت سیاسەت لە ژیان ڕووژانەی ئنسانەکان وە چ ماناس؟

وەداخوە لە دەوران مودڕنیتەی کاپیتالیستی و لە وڵاتگەل لیبراڵ دموکراسی وەختێک باس لە سیاسەت کریەت فرە کەس لەیوا فکر کەنوە ک سیاسەت تەنیا وەختێک مانا دێرێت ک بچیتە پای سندووقەکان سوسیال دموکراسی یا لیبراڵ دموکراسی و دەنگەکان خوەمان بیەیمنە کەسانێک ک نەک تەنیا ئیمە ناناسن، بەڵکەم نازانن چ گیروگرفتێگ دێریمن. ئەو کەسگەل ک ئیمە دەنگەکان خوەمان دەیمنە پیان لە پارلمانگەل پوپولیستی و کاپیتاڵیستی ولاتگەل لیبراڵ دموکراسی دژ وە خود خوەمان ئسفادە لە لێ کەن. پەس تا ئێرە توانیمن نەتیجە بگریمن ک نە ئەرەستوو و نە ئارنت مەیزووریان لە سیاسەت تەنیا ئەڕا ئەوە نیە ک ئیمە بچیمن و دەنگەکان خوەمان بخەیمنە ناو سندوق دەنگدان.

پەس ئەرەستوو و ئارنت چە ئەڕا ئیمەی یارسانی ها پێان؟

لە ڕاسییا هەدەف ئەسڵی ئەرەستوو و ئارنت وە تاریفێک ئەڕا سیاسەت دێرنەی ئەوەسە ک مەسەڵەی سیاسەت، مەسەڵەی ئازادی ئنسانەکانە نەک دەنگدان وە نمایندەگەل سوسیال دموکراسی، لیبراڵ دموکراسی یا نزامگەل توتالیتەر.سیاسەت ئەڕا ئیمەی یارسانی گەورەترین چەکە ئەڕا پاراستن کەرامەت خوەمان و ڕەسینمان وە ئازادی ئەڕا ئەوەیکە جوور ئیزەدییەکان و پێکهاتگەل ترەگ وەچەکووش نەکریەیمن. وە پشتیوانی ئستدلال ئارنت، جەمگەی سیاسی تەنیا شوونێکە ک ئنسان ئازادی خوەی وەدەس تێرێت. ئەڕا چە؟ چویکە ئیمە تەنیا توانیمن ئازادی خوەمان لە پاڵ کەسگەل ترەگ وەدەس باریمن و ئمکان نەیریت ک وە تەنیایی ئازادیمان وە دەسباریمن. نە من توانم لە ماڵێک ۱۹ متری وە یە میکروفوون سادەوە ئازادی وە مانای ئارنتی وە دەسبارم و نە ڕابینسسونەکان زەمانە توانن وە بێ جمە وە تاق تەنیا لە جەزیرەیێک بڕەسن وە ئازادی. ئیمەی یارسانی ئمکان دێڕێت

بتوانیمن ئازادی مەئنەویمان لە ناو جەمخانە و لە خەڵوەتی خوەمانا وەدەسباریمن، وەلێ ئازادی سیاسیمان تەنیا لە جەمگەی سیاسی یا هەمان جەم سیاسیی یاری ئمکان دێرێت. ئیمە توانیمن بیمنە دەورێش و تەرک دونیا بکەیمن وەلێ ئەو جوورە لە ئازادی مەئنەوی یا عرفانی نە توانێت بووتە بایس شکڵگیریی جەمگەی سیاسی و نە توانێت هوویچ خزمەتێک وە خەیر گشتی بکەیت. لە ڕاسییا ئەو جوورە لە ئازادی، ئازادی ڕەواقیونە (Stoicism) ک نزیک وە ٣٠٠ ساڵ وەر لە میلاد لە شار ئاتن وە لایەن زەنوون ڕەواقی دامەزریا. ئی فەلسەفە ناتوانێت بووتە دەلیلێک ئەڕا جەمەوکردن ئیمە لە ئاگورا یا جەم یاری. هەر ئەو جووره ئەرەستوو جەخت لە سەری کەیت، ئازادی ئشتمایی تەنیا لە جەمگەی سیاسی ئمکان دێرێت، چویکە تەنیا لە ناو جەمگەی سیاسییە ک ئازادی وە مانای ئارنتی مانای واقعی خوەی پەیا کەیت. لەیرە ئی پرسیارە دورس بووت ک ئی جوورە لە ئازادی چ جووریی وە دەس تێت؟

ئی ئازادییە لە نەتیجەی هاودڵی، هاوپولی، هاویاریی یا هەمان مەفهووم یاری وە دەس تێت. ئی ئازادییە نەتیجەی مقاومەت ١٢٠٠ ساڵەی یارییە. لە دەوران مودڕن مەرج ڕەسینمان وە ئازادی بەسیاسوە وە خسوسیاستگەل جێ باس و خسوسەن بەشداریمان لە قودرەت سیاسی. یانێ ئیمە لە پرووژەیێک سیاسی یا بیاوبەسێک خوەمان وە شەریک زانیمن و لە ڕێ ئەو بەشدارییەسە ک خوەمان ئازاد دوینیمن. لە هەقیقەتا یە ملهوڕ، دیکتاتور، توتالیتەر یا مەفهووم براگەورە وە مانای داستایفسکی ک لە ڕێ خشونەتوە نەزەر خوەی لە یەی جەمگەی سیاسی سەپنێت، ئەسڵەن ئازاد نیە چویکە چشتێک وە ناو ئازادی ئەڕای موهم نیە بێجگە لە خشونەت. ڕەفتارێک لەیوا فاقد ئەمەڵ سیاسی و ئازادییە وە مانای ئارنتی چویکە لە شوونێک ئەمەڵ یا کردار سیاسی وجود داشتوویت، ناوت چشتێک وە ناو خشونەت بەرجەستە بوتوە. ئەڕا نموونە ڕابەر توتالیتاریزم تەیران یانێ خامنەئی یا پوتین یا ڕابەرگەل ترەگ هاوشێوەی ئەوان ناتوانن ئدئا بکەن ک ئازادن چویکە وە پشتیوانی خشونەت دەسڵات خوەیان وە سەر جەمگەیا سەپاننەس، وەلێ فەردێک ئازاد ئەو کەسەسە ک لە پاڵ کەسگەل ترەگ یا لە گفتگوو وەل کەسان ترا وە ئازادی خوەی لە ناو یەی جەمگەی سیاسیا ڕەسێت. وە مانایێک تر، ئیمە ناوت تەنیا ئەڕا ئازادی خوەمان موبارزە بکەیمن بەڵکەم بایەس کارێک بکەین ک کەسگەل تریچ لە ئقلیم یارسان ئازاد بوون و لە جەم سیاسیی یاری وە شکڵ هاوسان بەشدار بوون.

لەی دەروەچوە و وە پشتیوانی ئستدلال ئارنت توانیمن وەی نەتیجە بڕەسیمن ک مەفهوومێک وە ناو سیاسەت مەسەڵەی بەشدارییە. ئیەیچە وەو ماناسە ک نە توانیت داگیری بکەیت و نە جوور میرات بوەیتەی. تو ناتوانیت جوور ئەمرێک شەخسی وەل سیاسەتا هەڵسووکەفت بکەیت یا جوور یەی موڵک شەخسی وە ویانک پڕوپوویچ داگیری بکەیت. سیاسەت چشتێیک نیە ک تو بتوایت لای خوەت زندانی بکەیت یا لەمسی بکەیت چویکە سیاسەت یە ئەمر ئشتماییە هەر ئەو جورە ئارنت باسی کەیت و شامڵ گێشت ئنسانێک بووت وەبێ لە وەرچەووگرتن سابقەی شەخسەکان. پەس هەدەف بنەڕەتی سیاسەت ڕەسین وە حسێک هاوبەشە ک پەیوەسە وە خەیر گشتیوە. هەر ئی حس هاوبەشەسە ک چشتێک وە ناو خەیر گشتی و ئەمر سیاسی مانادار کەیت. ئەرا ڕەسین وە خەیر گشتی هەوەجە وە تامول یا تولرانس لە بەین خوەمانا دێریمن و هاوزەمان بایەس لە سەر بنەوای قانوونمەندیی دامەزریەت. ئەلان لەیرە ئی سوئاڵە دورس بووت ک سەرچەوەی ئی قانوونە یا قەواعد و فورموڵ ئی خەیر گشتییە یا جەمگەی سیاسی ک لە ڕێ ئەمەڵ سیاسیوە وە دەس تێت ها لە کورە؟ ئایا سەرچەوەکەی ها لە ناو هەمان جەمگەی سیاسی یا لە دەیشت ئەو جەمگەی سیاسیە تەزریقی کەنە پیمان؟ ئایا وە لایەن تەبیعەتوە دریتە پیمان یا وە لایەن تاریخ یا دین یا دونیایێک غەیبی؟

ئایا ئیمە چەنێک کونتروڵ دێریمن لە سەر سەرچەوە یا قەواعد جەمگەی سیاسی و قانوونمەند؟

ئایا سەرچەوەکەی یە دەسڵات خوەسەپن و مەخسوسە ک ئەو جوورە هابز و و ئەوانەی تر باس لە سەری کەن یا قانوونەکانێ وە لایەن کەتاوگەل ئاسمانی و خواکەیانوە دانریاگەس ک نە توانیت ڕەخنە لە لیان بگریت و نە ئاڵوگووڕ وەسەریانا باریت؟

وە گشتی کی بایەس بڕیاردەر بووت لە سەر شێواز هەڵسووکەفت لە بەین ئنسانەکان یا شارومەندەکان لە وڵاتیک یا جەمگەیێک سیاسی؟

ئەڕا جواودان وە سوئاڵگەل بان توانیمن بوویشیمن ک سیاسەت وە مانای حوکمڕانی یا حاکمیەت و سیاسەت وە مانای مودیریەت جەمگە خاون دوو پەیام موهمە. یەکم، مەسەڵەی وەدەسەوگرتن قودرەت و پاراستن ئەو قودرەتە و دویم، مەسەلەی دورسکردن نەهاد سیاسییە یا چشتێیک ک لە دەورەی مودڕن وەپێ هوویشن موئسسە یا وە لاتینی (Institution). ئەڕا چە هەوەجە وە نەهاد سیاسی دێڕیمن؟ ئیمە لە جەمگەیێک دموکراتیک ک سیاسەت وە شکڵ موستەقیم و دەسەجەمی وەڕێوە چووت ناتوانیمن

مودیریرت جەمگەی سیاسی بکەیمن ئەگەر خاون موئسسەی سیاسی نەویمن وەلێ کی بایەت ئی نەهادگەلە دانەیت و چ جوورە نەهادێکە؟ ئی نەهادگەلە تا چەنێک ئجازە دەن ک جەمگەی سیاسی مودیریەت دورس داشتوویت یا مودیریەت قەڵەت ئەو جوورێکە لە نزامگەل دیکتاتور و توتالیتەر شایەتیمن.

لە نزامێگ توتالیتەر جوور جمهووریی ئسلامی خاون چەندین نەهاد قەڵەت و قەیر دموکراتیکن و هاوزەمان شارومەند لە وەرانوەر چەندین جوور لە حاکمیەت قەرار گرن جوور یە حاکمیەت ئلاهی، یە حاکمیەت تودەیی یا مەردمی ، یە حاکمیەت ئنقلابی و یە حاکمیەت جمهووریخواز و یە حاکمیەت مەشرووتەی موتلەق و لە گشتی خەتەرناکتر یە حاکمیەت فقە و ئسلام سیاسی ک وە قەوڵ خوەیان قانوونەکانێ وە لایەن خواوە دانریاگەس یانێ(حق الله) س نەک وە لایەن هاووڵاتیوە. کەواتە (حق الناس) هوویچ شوون و لوونێک لە ناو نەهادگەل مەزهەبی و قەڵەت نەیرن.
وە مانێیک تر، وجوود ئی هەمگە نەهادگەل دژ وە یەکە یا حاکمیەتگەل قەیر دموکراتیکە بووت بایس ئەوەیکە نە جەمگەی سیاسی وە مانای ئەرەستوویی دورس بووت و نە بڕەسێت وە دموکراسی. جەمگەی سایسی و دموکراسی سەقامگیر ناوت وەخاتر ئەوەیکە ئەو کەسگەلە جەمگە بەنەرێوە ئسفادە لە نەهاد قەڵەت و مودیریرت قەیر سیاسی و نادموکراتیک کەن. ئەڕا قوتاریین لەی گیچەڵە هەوەجە وە سێ مەسەڵەی موهم دێریمن لە نووڕین سیاسیوە. یەکم، حوکمڕانی بایەس دموکراتیک بووت و مەردم خوەیان لە قودرەت سیاسییا بەشدار بوون. دوویم، ئەمر سیاسەتمەداریی و مەسەڵەی فەزیلەت چویکە سیاسەتمەداریی وەل ئەمر حوکمەت وەڕێوەبردن تەوفیر دێرێت و سێهم، ئەمر شاروەندی وەو مانا ک ئی شاروەندە چ وەزیفەییێک ها بان شانێ و خاون چ مافگەلێکە.

وەختێک ئیمە باس لە حوکمەت سیاسی کەیمن، مەیزوورمان نەهادەکانە و هەرلەیوا مەیزوورمان گوفتمانگەل سیاسییە جوور ئیدئولووژییەکان و هەمیچ مەیزوورمان شوون و لوون تاکەکانە. چشتێک ک لەی بەینە جێ باسە ئەوەسە ک توپولوژیی(Topology) سیاسەت یا شوون و زەمان ئەمەڵ سیاسی کلک نیشان کەن. ئەڕا ئەوەیکە ژیانێک نوو بوەخشیمە ئەمر سیاسی بایەس زەمان و شوون سیاسی دەس نیشان بکەیت ک ئی پرووسە لە چ دەور و زەمانێگ قەومیەت و پەیوەندی بەین ئنسانەکان چ جوورییە و نەهادەکان چ جووریی ئجازە دەنە ئیمە ک بنوڕیمە وەرین ، ئاینده و هەلوومەرج ئەلانمان. لە نووڕین ئەندیشمەنگەل سیاسی زەمانمەندیی سیاسەت فرە موهمە و هەر وەیخاترە هوویشن سیاسەت ساحەت چشتگەل مومکنە. یانێ گێشت چشتێگ توانێت لەی بەینە بقەومێت. هەر وەی بوونەوە، بێ دەلیل نیە ک توپولوژیی سیاسەت نە ئەڕا تاقە جارێک تاریف کریەت و نە تاقە شوونێک ئەڕای دانریەت، چویکە سیاسەت وە پای نیازمەندیگەل جەمگە ئاڵوگوڕ وەسەریا تێت. یەکیک تر لە دەلیل ئی کارە ئەوەسە ک هەر جوور فەلسەفە، هوونەر و ئەدەبیات ئیمە خاون داهێنان یا تولیدیمن ک وە لاتینی وە پێ هوویشن (Creation).ئنسانەکان مادامێک خاون ئەندیشەن و فکر کەنوە یا خاون تفکر ئەقلانین وە قەوڵ ئەرەستوو پەس ئەوان توانن ئیدەی تازە ئەڕا نموونە لە سەر سیاسەتیچ داشتووین.

ئیمەی یارسانی فرەتر لە ١٢٠٠ ساڵە ئەڕا ئازادیمان موبارزە کەیمن وەلێ ئیمە ناتوانیمن لە دەوران پوست-مودڕن وە فکر و ڕەوش زەمان بالوویل یا سولتان سەهاک و یارانێ لە پردیوەر سیاسەت بکەیمن. ئیمە لەی دەورە وە متودێک تر سیاسەت کەیمن و توایمن جەمگەی سیاسیی یارسان بوەیمە ڕێوە. پەس توپولوژیی سیاسەت ئەلانمان وەل وەرینا تەوفیر دێرێت هەرچەند بازە ئەرزشێک لە فەلسەفەی یاری جوور ئتیک و موراڵ، ئنسانمەداریی، فەرهەنگ دوسیی مەدەنی و بازە نمادێک جوور خوەی مینیەت و قابڵ گوڕین نیە. ئەگەینا هوویچ جشتێک موقەدەس نیە و هەر وەخت هەوەجە بووت وە پای زەروورەت شوون و زەمان سیاسەت لە جەمگەی یارسان ئاڵوگوڕ وەسەریا تێت. ئیمە نمایندەی نەسڵ ئەلانیمن و لە سیاسەت جوور ساحەت چشتگەل مومکن ئسفادە کەیمن وەلێ شایەت نەسڵ ئاینده وە شێوەییێک تر توپولوژیی سیاسەت تاریف و دیاری بکەن.
ئەڕا ئەوەیکە بتوانیمن جواوێک ئەڕا سەرچەوەگەل قودرەت داشتووین و بزانیمن ئەکتور سەرەکی کییە و کی بایەس لە جەمگەی سیاسی بڕیاردەر بووت هەوەجە وە ئەوە دێریمن ک پرسیارێک تر لە ناو دڵ پرسیارگەل بان دەرباریمن ئەویچ ئەوەسە ئایا فەزای خسوسیی فەرد موهمترە یا فەزای گشتی ؟ یا بایەس یە بەڵانسێک لە بەین ئی دوو گلە دورس بکەیمن؟

له یادمان نەچووت ک له دەوران یوونان باستان و ڕووم بوار گشتی فرەتر موهم بیەس تا فەزای شەخسی چویکه وەختێک باس له سیاسەت کردنەسه هوویچ وەخت چشتێک وه ناو فەزای شەخسی یا (Private Space) ئەڕایان موهم نەویەس، وەلێ له دەوران مودڕن خسوسەن لیبرالیزم کەڵاسیک و نئولیبرالیزم تێت و هوویشێت فەزای خسوسی ئەڕا من موهمترین ئەمره، ئازادی مەنفی موهمترین ئەمره له سیاسەت. تەمام فەزای دەوڵەتی و حوکمەتی بایەس مادو بکریەتوه ئەڕا ئەوەیکه ئازادیگەل فەردیی بتوانن وێنەدار بوون. ئەڕا ئەوان ئەسڵەن فەزای گشتی هوویچ ئەهمیەتێک نەیرێت. ئی ئیده وه تەمامی دژ وه نووڕین ئەرەستوو و ئارنته له سەر سیاسەت و ئازادی ک له بان شەوق خستیمه سەریان.

هەر ئەو جووره باسکردیمن مەسەلەی ئازادی یا ئارمان ئازادی ئەگەر وەل ئەمر سیاسی و پلورالیزم سیاسی شان وه شان یەکتر گەشه بکەن، دی هەوەجه وه ئەوه نەیریمن ک له بارەی ستەمکار، دیکتاتور یا نەهادگەل قەڵەت و قەیر دموکراتیک باس بکەین. وەلێ ئەگەر شایەت وه پێچەوانەی ئیه بووت دی نه توانیمن باس له جەمگەی مەدەنی بکەین و نه نەخش شاروەند بەڵکەم دێریمن له بارەی نزامگەل توتالیتەر و دیکتاتور قسه کەیمن. تەفاوەت بەین ئی دوو جەریانه فره موشەخەسه . له لایکوه ئیمه باس له دەسڵاتێک توتالیتەر کەیمن ک له ڕێ خشونەت و مودیریەت قەڵەتوه جەمگه بەیته ڕێوه و شوونێک تر باس له ئەسڵ ئازادی ،پلورالیزم و تەنانەت ئازادیگەل فەردیی کەیمن ک له ڕێ نەهادگەل دموکراتیکوه ئداره بووت. ئیانه دوو مودیریەت دژ وه یەکترن و دەلیل بنەرەتی ئی کاریچه هەڵەوگەردیەت ئەڕا لای سەرچەوەی ئەمر سیاسی و چ کەسانێک بایەس وه قەوڵ ئەرەستوو دەوڵەت یا حوکمەت بوەنه ڕێوه؟

ئیمه باس لەوه کردیمن ک فەلسەفەی سیاسی یاری له سەر بنەوای ئنسانمەداریی و ئخڵاقمەداریی نوڕێته ئنسانەکانوه یا ئەرەستوو و ئارنت باوەڕ دێرن ک جەمگەی سیاسی تەنیا له ڕێ فەئالیەت ئشتمایی، گفتگوو و پلورالیزموه دورس بووت وەلێ له نزامگەل توتالیتەر و دینی ئەمر سیاسی یا مودیریەت سیاسی له سەر بنەوای نژادپەرەستی و بنیاتگەرایی ئسلامی و هەزف پێکهاتگەل ترەگ بەرجەسته بوتوه جوور نازسیزم، فاشیزم، داعش و نژادپەرەستی له فره شوون جەهان تەنانەت له ولاتگەل لیبراڵ دموکراسی جان لاک. یا لەیوا دابنەیمن ک سیاسەت کەفێته دەس یه خانەوادەی دینی یا تایفەیی یا گرووپێک مافیا یا ئیدولوژییک سیاسی یا تاقه نەفەرێک جوور نزامگەل سەلتەنەتی. پەس لەیره وه ویانک ئەوەیکه وه قەوڵ ئەفڵاتوون گێشت کەسێک ناتوانن سیاسەت بکەن و حوکمڕانی بایەس وه لایەن ئلیت، نوخبه و شافیلسووفەکانوه وەڕێوه بچووت، تو تیەیت بەش فرەێک له ئنسانەکان له مودیریەت جەمگەی سیاسی ماروم کەیت. ئەگەر سەرچەوەی دەسڵات بسپاریمنه ئیدولوژیکێک خاس جوور مارکسیزم و لنیزم ئەوانیچ هوویشن ئیمه مەشرویەت خوەمان له تاریخ وەرگرتیمەس و کەس ئجازەی ئەوه نەیرێت ئی تاریخه بوەیته ژێر سوئاڵ. پەس ئیەیچه هەر جوور نموونەکان تر توانێت بەشێک له ئنسانەکان له ئەمر سیاسی یا مودیریەت کەڵان جەمگه ماروم بکەیت. یا ئیمه دیمن ک له قەڕن بیست و یەکم و له وەر چەوو تەمام جەهان ئسلام ناب مامەدی له ژێر ناو داعش چ کارەساتێک دژ وه کورد و ئیزەدییەکان و کەسگەل سکولار ئەنجام دا.

ئیمه وەختێک باس له ئازادی، پلورالیزم و دموکراسی کەیمن مەیزوورمان ئەوەسه ک ئیانه مەفهوومەلێک جەهانشمولن و تەنیا پەیوەس وه جەمگەیێک مەخسوس نیه. وەلێ دموکرات بین یا ئتراف وه ئازادی یا پلورالیزم سیاسی وه شوئار ناوت و تو بایەت له ئەمەڵا دموکرات بین خوەی نیشان بیەیت. ئیمه بازه حزبێک دێریمن ک نزیک وه ٨٠ ساڵه ئدئای دموکرات بین کەن وەلێ ئایا فڵانه حزب توانستگه له ئەمەڵا ئیه نیشان بیەیت؟ ئەگەر حزبێک دموکراته چ جووریی وه پشتیوانی مزوویرگەل ناوخوو یارسان و موخابرات ئەو وەخت عەراق یەکمین جونبش یارسانی ناوبوود کەن؟ یا له شوون فرەتر له یەک دەیه له ڕمیان جونبش یەکیک له فەرمانده بەرجەستەکانێ له کوردسان عەراق وه لایەن دووان وه ئەندامگەل دموکراتوه ک دوو تەرەفه جاسووسی کردنەس، ترور کەن؟

ئیه پرسیارێکه ک هەوەجه کەیت ک ئیمه ڕووژانه له خوەمان بکەیمن و تەنانەت له ئاگورا یا جەم یاری گفتگوو له سەری بکەیمن.

فلانه حزب ک هەمراێ وه قودرەت نەڕەسییه و وه پشتیوانی نمادگەل ناسیونالیستی و مەزهەبی تاریخێگ ساخته و مەشروئیەت ئەڕا خوەی دورس کەیت، بایەس بزانیمن سەرچەوەی بنەرەتی ئەمر سیاسی یا مودیریەت سیاسی ئەو جەریان سیاسییه هەمان ئەو تاریفەسه ک ئارنت ئەڕا سیاسەت کەیتەی یا هوویچ چشتێک له فەرهەنگ ئازادی و دموکراسی یایی نەگرتنەس؟

پەس ئەمر سیاسی نەتیجەی تەلاش و فەئالیەت ئنسانەکانه له قەڵەمرەو تاریخ و وه مانایێک تر تاریخ دموکراسی، تاریخ خودئاگاهی و ئازادی خود ئنسانەکانه وه مانای هگلی. ئەسڵ ئازادی بایەس بووت وه بنەڕەت مودیریەت سیاسی. له لایک تروه، ئەڕا ئەوەیکه بتوایم ئی ئازادییه بپارێزیمن هەوەجه وه نەهاد دموکراتیک دێریمن نەک دین، ئیدولوژی ، براگەوره یا ڕابەرێک توتالیتەر، کاریزماتیک یا ولایەت فەقی و ئاقا.

وەختێک فەردێک یارسانی بتوانێت دەرک ئی مەفهوومگەله بکەیت و له ژیان ڕووژانەی خوەیا پراکتیزەی بکەیت مانای ئەوەسه ک ئەو یاره وه بلوغ تاریخی، سیاسی و فکری ڕەسیەس. وه قەوڵ کانت دی ئەو یاره خوەی وه کەم و نادان نازانێت و خاون بڕیاره و دی کورکورانه پەیڕەوی له هوویچ شەخس و مەرجەئیک ناکەیت.

ئیمەی یارسانی ئەڕا دورسکردن جەمگەی سیاسی هەوەجه وه ئەمر دینی نەیریمن. ئەڕا چه؟

جواو ئی سوئاڵه فره ئاسانه چویکه ئەمر دینی هوویچ شوون و لوونێک له ناو تاریف ئەرەستوو له سەر سیاسیەت و جەمگەی سیاسی و هەرلەیوا ئازادی نەیرێت، چویکه ئەمر دینی له سەر بنەوای پەیوەندی ئنسان وەل الوهیت (Deity) دامەزریاگەس. ئیەیچه وەو ماناسه ک خوا مەوجودێک فەراتەبیعی و موقەدەسه و تەمام بەنەکانێ بایەس ملکەچ قانوونەکانێ بوون. لەیره ئنسانەکان هوویچ ڕابتەییێک وەل یەکا نەیرن و خوا قسەی ئەوەڵ و ئاخر کەیت ئەو جوورێکه له دینگەل ئبراهیمی وجود دێرێت. له دینگەل ئبراهیمی باس لەوه کەن ک ئرادەی ئنسانەکان تابەی ئەمر ئەلاهییه و نه قانوونێک ک ئنسانەکان له جەمگەی سیاسی ئەڕا خوەیان داینانەس. تاریخ دین سابتێ کردگەس ک قانوونگەل ئلاهی قابل گوڕین نیەن و هەر وەیخاترەسه ک زوورم ولاتگەل ئسلامی وەل باس دموکراسی، ئازادی و جەمگەی سیاسی ناموون. له حاڵێکا جەمگەی سیاسی بەرهەم ئرادەی ئنسانەکانه و هەر وەخت هەوەجه بووت توانن ئاڵوگوڕ وەسەریا بارن. وه خوەشیوه مەردم یارسان شانس ڕەسینیان وه دموکراسی و جەمگەی سیاسی فرەتره، چویکه یاری ناکەفێته ناو ئەو تاریفێکه ک ئەڕا رابتەی بەین ئنسانەکان وەل خوا و قانوونگەل ئلاهی کریەت. هەڵبەت کریەت کەسانێک موخاڵف ئی ویر و ڕای منه بن ک بەش وه حاڵ خوەم گرفتێک وەلیا نەیرم. ئیمه توانیمن له جەم یاری یا هەمان ئاگورای یوونانی وەل یەکا بکەفیمه گفتگوو تا بزانیمن بورهان و ئستدلال کامان قەویتره؟ ئایا یاری دینێکه جوور دینگەل ئبراهیمی یا ئیمه مەسەڵەی فەلسەفەی سیاسیی یاری وەل ئەهل هەق، تەسوف، عرفان و مەعنەویەت له لیمان هامێته بیەس؟

ئەگەر یاری دین بیاتا و سولتانیچ خوا، خو پەس ئیمەی یارسانی ئەلان ناتوانیمن وەل خوایا ک ئەمرێک موتڵەقه گفتگوو بکەیمن. ئیمه ناتوانیمن ئەڕا سابت کردن بورهان یا ئستدلال خوەمان وەل ئەمر ئەلاهی وارد گفتگوو بیمن.

له هوویچ کام له تسکتەکان یاری و تەنانەت تکستگەل ساخته نەهاتگەس ک خوا ئەمرِ موتڵەق بووت و له رێ پەیغەمبەرێکوه پەیام خوەی ئەڕا بەنەکانێ کل کردویت. باس ئەهل هەق، مەولا و علی علی و شمشێرەکەی کامڵەن وەل فەلسەفەی یارییا تەوفیر دێرێت ک لەی بابەته شوون ئەوه نیه ک بتوانیمن شیکاریی ئەڕای بکەیمن. تەنیا توانیمن ئەوه بویشیمن ک یاری خاڵ وەرانوەر دینگەل ئبراهیمه، چویکه دینگەل ئبراهیمی له سەر بنەوای خشونەت دامەزریانەس، وەلێ یاری ئنسانەکان داوەت کەیت ئەڕا ئاشتی، دوسیی مەدەنی، ئنسانمەداریی و ئخڵاقمەداریی. دینگەل ئبراهیمی تا ئەلانیچ جوور بەرده وەل مەسەلەی ژن ڕەفتار کەن وەلێ یاری هوویچ تەوفیرێک له بەین ئنسانەکان دانانەیت و تەنانەت هورمەت ئەڕا تەمام مەخڵووقات دێرێت.

ئەوەیکه ژن له جەم دینی جەماعەت ئەهل هەق بەشداریی ناکەن چشت ئەلاجەوییێک نیه چویکه ئەهل هەق هوویچ ڕەبتێک وەل فەلسەفەی سیاسیی یاری نەیرێت. ئەوەیکه فره لەی بەینه موهمه ئەوەسه ک ژنگەل یارسانی وارد جەم سیاسیی یاری یا ئاگورای یاری بن جوور ئەمرێک سیاسی ئەڕا مودیرت کردن جەمگەی سیاسی نەک وه شکڵێک خام ئنتزار ئەوه داشتوویمن ک ژنگەل یارسانی له جەم مەزهەبی بەشداریی بکەن. ئی مەسەڵه ئەو قەره بێ مانا و خامه ک ئەسڵەن شوون و لوون ژن یارسانی فره لەوه گەورەتره ک تو له خوەتا وه بەشداریی ژنگەل یارسانی له جەم مەزهەبی ئەڕا نەزر و نیاز، ئەوان وه ئازادیگەل خوەیان یا جەمگەی سیاسی ڕەسن. جەمگەی سیاسی هەر ئەو جووره له بان باسکردیمن تەنیا له ڕێ گفتگوو و له سەر بنەوای پلورالیزم و ئازادی ئمکان دێرێت. له جەمگەی سیاسی چشتێک وه ناو ماهیەت دینی مانا نەیرێت و ئنسانەکان له رێ فەئالیەت سیاسی و

بەشداریی لە قودرەت سیاسی توانن لە مودیریەت کردن جەمگە و لە ناو نەهادگەل دموکراتیک بوون وە خاون شوون و لوون خوەیان.
پەس لەیرە توانیم بویشیمن ک باسێک لە ژێر ناو سیاسەت وە مانای فەزای گشتی هوویچ سەروکارێک وەل هەقیقەت موتڵەق نەیرێ. لە جەمگەیێک سیاسی ک کوڵەکەکانی لە سەر پلورالیزم، ئازادی و دموکراسی دامەزریاویت، دەروەچێک واز کەیت ئەڕا سوئاڵکردن، ڕخنەگرتن، ئاڵوگوڕ و ئەمر سیاسی و وەل یەکا ژیانکردن، چویکە پتانسیەل یا زەرفیەت ئی باسگەلە دیرێ. من هام لە سەر ئەو باوەڕە ک فەلسەفەی سیاسی یاری خاون ئی کودگەلەسە و زەرفیەت ئەوە دیرێ ک هەم جەمگەی سیاسی مودیریەت بکەیت و هەم بووت وە ئەکتورێک ئەڕا نواگرتن لە نەقس دموکراسی و هەمیچ کونترۆڵ خشونەت. وە مانایێک تر، یاران توانن وە ئلهام وەرگرتن لە فەلسەفەی یاری تەقالا بکەن وەرەو دامەزرانن جەمگەی سیاسی و دڵخواز خوەیان. هەڵبەت نە تەنیا یاران بەڵکەم هەر شەخسێک لە لە ناو جوقرافیایی سیاسیی یارسان خاون ئازادی بووت و لە ئەمر سیاسی و مودیریەت ئقلیم یارسان وە شکڵ هاوسان بەشدار بووت توانێت لە سەر ئی پروسە کاریگەریی داشتوویت.
وە قەوڵ ئەڕەستوو جەمگەی سیاسی ئەڕا ڕەسین وە خوەشبەختی و خەیر گشتی هەوەجە وە دوسیی مەدەنی دیرێ و مەفهووم یاری توانێت هەم وە مانای سیاسەتکردن بووت وە هەم فەرهەنگ دوسی، چویکە یاری وە تووڵ تاریخ خوەی دژ وە خشونەت بیەس. لە هەر شوونێک یاری و جەمگەی یارسان وە مانا مودرنەکەی دەسڵات داشتنەس نەک هوویچ شوونێک تاڵان نەکردنەس یا فەرهەنگ و زاوان کەس ئاسیمیلە نەکردنەس، بەڵکەم لە چوارچوو فەلسەفەی ئنسانمەداریی، ئخلاقمەداریی و دوسیی مەدەنی وەل ئنسانەکان چواردەوریان هەڵسووڕنیش کردنەس. نموونەی زنێگ ئەوەسە ک ئیمە یارسانیگەل ئازەریی زوان دێریمن ک وە زوان خوەیان کاروبارگەل ئشتمایی و فەرهەنگییان جێوەجێ کەن.

زەرورەت ئامووزش سیاسی ئەڕا یاران

ئاخرین مەسەڵە ک لەی بابەتە هەوەجە وە شیکاریی کەیت، زەرورەت ئامووزش سیاسییە ئەڕا یاران.
ئیمە ئەگەر بتوایمن وە مانای ئەرەستوویی یا ئارنتی و یا فەلسەفەی یاری بیمن وە خاون جەمگەی سیاسی لە سەر بنەوای پلورالیزم و ئازادی و هەمیچ بتوانیم ئی دەسکەفتگەل ئەرشمەندە بپارێزیمن، هەوەجە وە ئامووزش دێریمن. نوویسەر ئی بابەتە چ لە وەرینا و چە ئەلان فرە جار جەخت لە سەر زەرەورەت ئامووزش سیاسی و مەسەلەی کادر سازی لە سازمان سیاسیی یارسان کردگەسوە. ئیمە نموونەگەل فرەێک لە ولاتگەل خوەرهەڵات ناوەڕاس و شوونەکان تر دێریمن ک وەخاتر نەویین ئامووزش شاروەند لە بارەی دموکراسی، جەمگەی مەدەنی یا حقووق بەشەر، دووچار جەنگ داخڵی بوون و ئەگەر تەنانەت بوونە خاون نیمچە دموکراسییک، ناتوانن پارێزگاری لەی ئەرزشگەل ئنسانییە بکەن. ئیمە نموونەی کوردسان عەراق دێریمن ک نزیک وە چل ساڵە حوکمرانیی خوەیان کەن وەلێ ئایا لەو ئقلیمە چشتێک وە ناو سیاسەت یا حوکمڕانی وە مانای ئەرەستوویی هەس؟ ئایا مەردم لە فەزایی گشتی و ئەمر سیاسی بەشداریی کەن یا سیاسەت لە ناو دوو بنەماڵە جوور شرکەت خسوسی کریاگەسوە؟ یا ئیمە لە وەهار عەرەبی یا ئنقلاب لە ولاتگەل عەرەبی دیمن ک لە زوورم ئەو ولاتگەلە ک ئنقلاب لە تێا قەومیا، موجەسەمەی دیکتاتورەکان هاوردنە خوار، وەلێ وە دموکراسی و ئازادیگەل سیاسی خوەیان نەڕەسین. دەلیل ئی کارە چەس؟
شایەت دوو دەلیل بنەڕەتی داشتوویت، یەکم نەیاشتن دەرک دورس لە سەر ئەمر سیاسی و جەمگەی سیاسی و هەرلەیوا پلورالیزم و ئازادی و دویم نەویین ئامووزش لە سەر ئی مەفهوومگەلە. وە مانایێک تر لە وڵاتێگ ک بەستەر سیاسی، ئشتمایی و فەرهەنگی ئامادە نەوت ناتوانیت تەنیا وە هاوردنەخوار موجەسەمەی دیکتاتورەکان یا گوڕین دەمووچەوەکان وڵاتێک دموکراتیزە بکەیتوە.
ئیمەی یارسانی ئەڕا ئەوەیکە دووچار ئی قەیرانە نەویمن، هەوەجە وە ئەوە دێریمن ک هەر منارێک لە جەمگەی یارسان هەر لە سن شەش ساڵان وەیلاوە جوور یوونان باستان ئامووزش بوینن. هەڵبەت مەسەلەی ئامووزش هەوەجە وە ئنسانگەل کارناس لە تەمام بوارەکان و هەمیچ پاڵپشتی مادیی دیرێ. بێگوومان سدی و فەئاڵگەل جەمگەی مەدەنی، نوخبەگەل و ئاکادیمیسیونگەل یارسانی وەزیفەیێک تاریخی و ئخلاقی کەفێتە سەر شانیان لە جەهەت ئامووزش یاران.

ئەڕا چە ئاموزش سیاسی موهمە؟

لە زەمان یوونان باستان ئاموزش جوور یەکیک لە ئەرکان ئەسڵی جەمگە هەساو کریا ئەڕا بەرزەوکردن سەتح ئاگاهی شارومەند لە تەمام بوارەکان. یوونانییەکان لە مەفهووم (پایدیا) ئەڕا ئاموزش ئسفادە کردیان. ئەوان تەنیا ئەهمیەت وە ئاموزش زەینی یا فکری نەیان، بەڵکەم ئاموزش جسمییچ ئەڕایان موهم بی و بێ دەلیل نیە ک ماراتوون ئەڕا جار یەکم لە یوونان دەسوەپێکرد. یەکیک لە هەدەفەکان ئەوان لە ئاموزش ئەڕا ئەوە بی ک فەردەکان ئامادە بکەن ک بوون وە شاروەندگەلێک ک هەم مەسولیەت بگرنە وەرەسە و هەمیچ لە جەمگەی سیاسیا بەشداریی ئەکتیڤ بکەن و ئەگەر هەوەجەیچ بکردا وەتەن خوەیان وەرانوەر وە خەتەراتەکان بپارێزن. لە ئاتن ئاموزش شامڵ موتاڵەعە لە سەر شعرگەل ڕەزمی و تالیمی جوور شعرەکان هومر و ئیسیودوس، رەقس، نەقاشی، سەنعەت دەستی ، جوقرافیا و تمرینگەل ڕەزمی و بەدەنی بی. مناڵ مەدرەسەکان ڕووژانە شەش ساعت ئاموزش دریان و بەشداریی لە جەلەسەگەل ئاموزشی سوخەنوەرگەل، فیلسسووفەکان و کارناسگەل بوار دەستوور زەبان کردیان. لە وەرانوەرا لە ئسپارتا، نزام ئاموزشی وە تەمامی نزامی بی و مناڵەکان هەناردن ئەڕا مەدرەسەی نزامی تا لە ئایندەیا بوونە سەروازگەل ماهر. لەیرە دوینیمن ک لە بار شێواز ئاموزشیوە چ تەوفیر گەورایک لە بەین ئاتن و ئسپارتا بیەس.

سدی و فەئالگەل جەمگەی مەدەنی ناوت تەنیا ئەڕا ئەوە جەخت لە سەر ئاموزش بکەنوە ک یاران ئامادە بکەن ئەڕا دەنگدان لە هەڵوژاردنەکان، بەڵکەم بایەس یاران ئامادە بکریەن ک لە ڕێ ئەمر سیاسی و جەمگەی سیاسیوە مەسولیەت وەربگرن و جوور ناخودا سکان کەشتی یارسان چ ئەلان و چ لە ئایندەیا وەرانوەر وە خەتەرات و مەوجگەل دەریا بپارێزن.
سدی قەرارە ک ساڵ ئاینده هەفتمین کونگرەی خوەی ساز بکەیت و بێگوومان بایەس یەکیک لە ئەولویەتگەل سازمان مەسەلەی ئاموزش سیاسی و کادر سازی بووت، چویکە ئاموزش سیاسی یەکیک لە کوڵەکە ئەسلییەکان جەمگەی سیاسییە. وە مانایێک تر جەمگەی سیاسی جەمگەیکە ک شاروەندگەل (لەی کونتکستە یاران) ئاموزش دەیت ئەڕا وەرگرتن مەسولیەت. سدی بایەس لە شوون کونگرەی هەفت کومسیوونێک لە ژێر ناو کومسیوون ئاموزش یا هەرچێک ئرادەی جەم بڕیار لە سەری دەیت ئەکتیڤ بکەیت و تیمێک لە یاران وە توانا ئەڕا وەرگرتن ئی مەسئولیەت تاریخییە ئامادە بکریەن.

ئەنجام بابەت:

سیاسەت لای ئەرەستوو فەئالیەتێک نشتماییە و شامڵ گشت کەسێک بووت و شەرت بەشداریی لەی جەمگە ئەوەسە ک شارومەند خاون لوگوس یا نوتق بووت و هەرلەیوا بایەس ئەقلانی فکر بکەیتوە.
وە پشتیوانی ئسدلال ئەرەستوو، جەمگەی سیاسی ئەڕا ئەوە دامەزریەت تا ئەندامەکانێ بوون وە خاون ژیانێک شایستە و بەختەوەرانە. جەمگەیێک ک لە سەر بنەوای ئازادی دامەزریەت بایەس دوویر بووت لە خشونەت. لە جەمگێک لەیوا شوون و لوونێک لە مەسڵەحەتگەرایی تاکەکەسی و فەزای شەخسی وجود نەیرێت و تەنیا خەیر گشتی ئەهمیەت دێرێت. جەمگەیێک لەیوا هەوەجە وە سیاسەتمەدارگەلێک دێرێت ک خاون فەزیلەت بوون و بتوانن هەم سیاسەت مودیریەت بکەن و هەمیچ خشونەت کونترۆڵ بکەن. لای ئەرەستوو بێتەرین ڕەژیم ئەو ڕەژیمەسە ک لە سەر بنەوای ئازادی دامەزریاگەس. وە گشتی ئەرەستوو پایمان دەیت ک ڕابینسوونەکان ناتوانن وە تاق تەنیا لە جەزیرەیێک جەمگەی سیاسی دامەزرانن بەڵکەم هەوەجە وە جەمەکان دێرن. لە لایک تروە، سیاسەت ئەمرێک خسوسی نیە جوور ئقتساد و شرکەتگەل دەورەی نئولیبرالیزم ک سەرمایەدار و تاجرەکان وەخاتر مەنافگەل خوەیان و کادر خانەوادەیان لە ژێر ناو خەیر گشتی سیاسەت جوور شرکەتێک وە کار بارن. لە حاڵێکا وە پشتیوانی ئەرەستوو و ئارنت ئەڕامان دەرکەفت ک سیاسەت مەسەڵەی بیزنزمەن نیە ک گرووپێک مافیا، مانافەتەڵب، ڕانتی یا کارتر نەفتی بان وە هاوکاریی بانکەکان لە سەر سیاسەت بڕیار بیەن. سیاسەت تەنیا هین پوتین، ترامپ و رابەرگەل لیبراڵ دموکراسی و نئولیبرالیزم نیە. بەڵکەم شامڵ یە ئنسان فەقیر و بێ دەرامەت بووت تا ڕەسێتە دکتر و مەهەندس و ئوستادگەل دانژگا و سیاستەتمەدارەکان. لەیرە وەزیفەیێک گەورە کەفێتە سەر شان ئنسانگەل سیاسی ک باوەڕ وە ئەوە دێرن ک ئەمر سیاسی تەنیا لە فەزای گشتی ئمکان دێرێت، ئەویچ ئەوەسە ک ناوت بیلن هەر کەسێک وە هەر قیمەتێک لە سەر چارەنووسیان بڕیار بیەیت. ئەڕا ئەوەیکە بتوانیت لەی بوارە بیتە خاون کاریگەری، بایەس وەرانوەر وە ڕوویداوەکان خەمسارد و بێتەفاوەت نەویت. ئەگەر باس لەوە کەیت ک هەفت پایماڵ بیەس و ئائەداڵەتی لە جەمگە هەس پەس بایەس جوور شاروەندێک یا یارێک متودێک هەڵوژنیت

ئەڕا موبارزە و جواودان وەی نائەداڵەتیە. سەرمایەدارەکان و مافیاگەل سیاسەت وەل شەرکەت و بانکەکانا بیاوبەس یا قەرارداد دێرن و ئەوان ئەسڵەن وە قەوڵ ئارنت فەزای گشتی یا خەیر گشتی ئەڕایان موهمم نی، بەڵکەم سەرمایەی مادی ئەڕا خوەیان و نەوەکانیان موهم ترین هەدەف ئەوانە. وەلێ ئەڕا ئەوەیکە دەنگ ئێتراز مەردم یا جەمگەی مەدەنی بەرزەو نەوت جارو بار برجێک یا پرووژەییێک ئقتسادی خەنە رێ ک لە ڕاسییا زوورم خەیرەکەی چووتە سەر ژمارە هەساوەکان خوەیان تا خەیر گشتی. لەی سوئدە بازە هەر چوار ساڵ جارێک بازە کەسێک لە جارجی تەبارەکان خوەیان ئەڕا پارلمان هەڵوژنن ک لە ڕاسییا تەنیا چشتێک ک ئەڕا ئەوان ئەهمیەت نەیریت ئەمر سیاسی و خەیر گشتییە بەڵکەم ئەوان تەنیا هان لە فکر مەنافەگەل خوەیان و کادر خانەوادەیان یا توان لەو ڕێوە مەیشوور بوون.

لای ئارنت جەمگەی سیاسی لە ڕێ ئەمر سیاسی، پلورالیزم و ئازادی موسبەتوە دورس بووت. ئازادی مەنفی شایەت بتوانێت بووتە بایس خەیر و خوەشی ئەڕا تاقە شەخسێک، وەلێ ئەڕا ڕەسین وە جەمگەی سیاسی و خەیر گشتی هەوەجە وە ئازادی موسبەت دێریمن. ئەڕا ڕەسین وە جەمگەی سیاسی وە نووڕین ئارنت هەوەجە وە ئەوە دێریمن ک وارد فەزای گشتی بیمن و لە ئاگورا لە دەور یەکتر جەمەو بیمن ئەڕا گفتگوو لە سەر جەمگەی سیاسی و مودیریەتکردنێ. یەکیک تر لە شەرت و مەرجەکان ئەڕا دانان جەمگەی سیاسی و مودیریەتکردنێ مەسەڵەی دانان موئسەسەی دموکراتیکە. هەر لەیوا وەی نەتیجە ڕەسیمن ک توپولوژیی سیاسەت وە پای هەلوومەرج جەمگە گوڕانکاریی وەسەریا تێت و سیاسەت ساحەت چشتگەل مومکنە ئەگەر ئرادە وجود داشتوویت. ئەڕا ڕەسین وە جەمگەی سیاسی و پاراستن ئەرزشەکانێ هەوەجە وە ئامووزش شارومەند یا یاران دێریمن.

دەس ئاخر ئەڕامان دەرکەفت ک دین ناتوانێت بووتە بایس دامەزرانن جەمگەی سیاسی و ئازادی ئەڕا تاکەکان چوینکە دین وەل مەسەلەی الوهیت سەروکار دێرێت و تەمام بەنەکانێ بایەس ملکەچ خوای موتڵەق بوون و هوویچ ئمکانێک ئەڕا دەسکاریی یا ڕەخنە لە دینێک لەیوا نیە.

ئیسە لە ئاخر ئی بابەتوە بایەس هەڵەوگەردیەم ئەڕا لای سوئاڵ ئەسڵی و بزانیم ئەڕا چە جەمگەی یارسان جوور نموونە هەوەجە وە سیاسەت دێرێت؟

لە سەر مەسەلەی پەیوەندی یاری وەل جەمگەی سیاسیا وە شکڵێک نسبی وەی نەتیجە ڕەسیمن ک یاری هەم پتانسیەل مودیریەتکردن سیاسەت دێرێت و هەم کونترۆڵ خشونەت. هەر ئەو جورە باسکردیمن خەمساردی و بێتەفاوەتی یا هەڵوژانن سەنگەر خاران یارسان ناتوانێت هوویچ خزمەتێک وەی جەمگە بکەیت و تەنیا چشتێک ک بتوانێت کەرامەت جەمگەی یارسان بپارێزیت هەمان سیاسەتە لە فەزای گشتی. ئیمە ناوت کارەسات هولوکاست و وەچەکووشی ئیزەدییەکان و فرە نموونەی تر لە فکرمان بچووت. ئەگەر مەردم وەخت خوەی ئەقڵ خوەیان نەیاتانا دەس ڕابەرگەل ناسیزم و فاشیزم لە ژێر ناو دموکراسی و یا ئەگەر بەشێک لە مەردم وەرانوەر وە دووچەوەکی و بێحورمەتی وە یەهوودییەکان لە ئەڵمان ئێتراز بکردان شایەت چشتێک وە ناو ئاشویتس نەقەومیات. ئەگەر یەهوودییەکان خوەیان سازماندەهی بکردان بازهم ئمکان نەیاشت کارەساتێک جوور هولوکاست وەسەریان بایت. لە لایک تروە، ئەگەر ئیزەدییەکان لە شوون ٧١ فەرمان دژیان دەرس لە تاریخ وەربگردان و چارەنوویس خوەیان نەیاتانا دەس میرێک خائن و ناسیونالیزم کوردی، شایەت تاریخ دوارە نەویاتاوە و ئیمە شایەت وەچەکووشی ئەوان وە دەس ئسلام ناب مامەدی لە قەرن بیست و یەکم نەویاتایم. ئیسە دوارە سوئاڵ بنەڕەتی ئی بابەتە لە خوەمان کەیمن:

ئەڕا چە جەمگەی یارسان هەوەجە وە سیاسەت دێرێت؟

وە پشتیوانی فاکتە و ئستدلالگەل بان و تەجروەگەل تاریخی توانیمن وەی نەتیجە بڕەسیمن ک ئەمرێک وە ناو سیاسەت وە ئەنازەی نان و ئاو ئەڕا جەمگەی یارسان هەوەجەس چویکە وە قەوڵ ئارنت تەنیا ئەمر سیاسییە ک توانێت کەرامەت و ئەرزشگەل ئنسانی بپارێزێت. بەشێک لە مەردم یارسان لە ئەشکەفتەگەی ئەفلاتوون هاتنەسە دەیشت و وە نەقد کردن وەرین خوەیان و بازخوانی و باشناسی نوو جارێک تر بینەس وە خاون جاودانەگی و سەروەرریی یاری. یاران دەوران نوو وە ئلهام وەرگرتن لە رابەرگەل تاریخیی خوەیان و توپولوژیی نوو سیاسەت بڕیار دانەس ک دی نەیلن هوویچ کەسێک لە ژێر ناو کوردایەتی، ناسیونالیزم، ئیدئولوژیی و دین بڕیار ئەڕا جەمگەی یارسان بیەیت. یاران دەروران مودڕن لە جێ خەمساردی و بێتەفاوەتی راگەی یاری هەڵوژاننەس تا بتوانن تەیموور ئاسا وە دویایی هەقیقەت و ئازادی ئەڕا جەمگەی داڵک بگەردیەن.

وه گشتی یاران ئی دەورانە ئەڕا پاراستن سەروەخوویی سیاسی یارسان و پارێزگاریی لە ئەرزشگەل جەهانشموول یاری جوور ئنسانمەداریی و ئخلاقمەداریی باجگەل گەورەییێک دانەس. وە پای مالوومات جێ ئتوار یاران چ لە دەیشت وڵات و چ لە ناو وڵات ئامادەن وە پشتیوانی سیاسەت ئەرەستوویی و ئارنتی و هەرلەیوا یاری سکان کەشتی یارسان لە وەرانوەر مەوجگەل دەریا و تووفانەکانا بپارێزن. خولاسەی کەلام، ئەرەستوو و ئارنت وە پیمان نیشان دان ک نە هژمەت توانێت لە ماڵێک ۱۹ متری وە یەی میکروفون سادەوە جەمگەی سیاسی دورس بکەیت و نە یارانێک وە پەنابردن ئەڕا تەسوفگەرایی، عرفان و مەئنەویەت لە خەڵوەتی خوەیانا توانن برەسن وە جەمگەی سیاسی و نیک. پەس هەم هژمەت و وە هەم ئەو یارگەلە بایەس پەیوەس بوونە ئاگورای یاری و ئەمر سیاسی لە فەزای گشتی ئەڕا دەفا لە مافگەل جەمگەی یارسان.

سەرچەوەکان:

Arendt, Hannah (2018). *The human condition*. Second edition. Chicago: University of Chicago Press

Aristoteles (2013[2013]). *Aristotle's Politics*. Second edition. Chicago: The University of Chicago Press

Hansen, Phillip (1993). *Hannah Arendt: politics, history and citizenship*. Cambridge: Polity Press

Heywood, Andrew (2019). *Politics [Elektronisk resurs]*. Fifth edition. London: Macmillan International Higher Education/Red Globe Press

Defoe, Daniel (2013). *Robinson Crusoe*. London: Penguin Classics

ڤیدیو قسەکان زنەیاد مامو پایەر لە سەر جونبش جامەی ئەهل هەق

youtube.com/watch?v=7A6iYeXhSbU&feature=shared